

Podrška u osnivanju biznis inkubatora u Paraćinu

Radni materijal III

-Ekonomska analiza opštine Paraćin-

Novembar 2008

Timočki klub

Timočki klub
The Timok Club

SADRŽAJ

1. UVOD	3
2. OPŠTI PRIVREDNI USLOVI I TENDENCIJE U SRBIJI.....	4
3. GEOGRAFSKI POLOŽAJ, ISTORIJA I STANOVNIŠTVO OPŠTINE PARAĆIN	11
3.1 <i>Geografski položaj</i>	11
3.2 <i>Istorija</i>	12
3.3 <i>Stanovništvo</i>	15
4. EKONOMIJA: OSNOVNI INDIKATORI	19
4.1 <i>Bruto društveni proizvod (društveni proizvod)</i>	20
4.2 <i>Narodni dohodak</i>	21
4.3 <i>Zaposlenost i nezaposlenost</i>	24
4.4 <i>Investicije</i>	27
4.5 <i>Zarade</i>	28
4.6 <i>Preduzeća i radnje</i>	29
5. LOKALNI EKONOMSKI RAZVOJ	31
5.1 <i>Uloga lokalne samouprave u ekonomskom razvoju</i>	31
5.2 <i>Zakonski okvir</i>	31
5.3 <i>Uloga nekih od ključnih aktera u lokalnom ekonomskom razvoju opštine Paraćin</i> ...33	
6. REZULTATI ANKETE	36
6.1 <i>Metodologija</i>	36
6.2 <i>Dostignuti stepen privrednog razvoja</i>	36
6.3 <i>Pravci razvoja</i>	37
6.4 <i>Preduzetništvo</i>	39
7. SWOT ANALIZA	42

Analizu izradio ekspertski tim Timočkog kluba
Vođa tima: Dragan Milutinović

1. UVOD

Ekonomska analiza opštine Paraćin pripremljena je u sklopu projekta "Podrška u osnivanju biznis inkubatora" koji realizuje Timočki klub iz Knjaževca u partnerstvu sa Alternativnim parlamentom građana iz Paraćina, a koji je u okviru programa "Partnerstvo za budućnost" podržao Holcim (Srbija) d.o.o.

Ova analiza pripremljena je sa ciljem da pruži osnovne informacije o opštini Paraćin, koja je druga po veličini u Pomoravskom okrugu. Cilj ove analize nije da se rasvetle svi detalji ekonomskog položaja ove opštine, već pre da se pruži osnovna slika i pokažu neki od bazičnih indikatora, kako bi se pružila osnova za donošenje odluke o potrebama, mogućnostima i ograničenjima za institucionalizovanje podrške preduzetništvu, kroz eventualno formiranje biznis inkubatora.

Temelj ove analize su pre svega raspoloživi zvanični podaci Republičkog zavoda za statistiku, ali i podaci koji postoje u samoj opštini, Privrednoj komori, kao i neke informacije koje su tokom svog rada na ovom prostoru prikupljali za svoje potrebe donatorski programi i nevladine organizacije.

Pored činjenice da neki izuzetno važni pokazatelji, koji bi morali biti uzeti u obzir prilikom izrade ovakvih dokumenata, nisu dostupni, treba imati u vidu i činjenicu da su zvanični statistički podaci često u manjoj ili većoj meri neprecizni. Ovo posebno dolazi do izražaja kada su u pitanju ekonomski pokazatelji i to iz više razloga:

- Podaci o privredi uglavnom se prikupljaju kroz obavezno dostavljanje izveštaja od strane preduzeća, što je obaveza koja se vrlo često ne poštuje (privatna preduzeća i radnje ove podatke često uopšte ne dostavljaju, a nije redak slučaj da se dostavljaju netačni i proizvoljni podaci)
- Podaci koji proističu iz popisa stanovništva mogu biti u manjem delu neprecizni jer se baziraju na subjektivnim izjavama (poznato je npr. da su se neke nacionalne manjine nerado odazivale popisu)
- Podaci o zaposlenosti/nezaposlenosti obuhvataju veliki broj ljudi koji su zvanično zaposleni ali već duži vremenski period ne rade (plaćena/neplaćena odsustva), kao i lica koja se vode kao nezaposlena iako u stvari obavljaju neku delatnost (poljoprivreda, rad „na crno“, rad u domenu sive ekonomije...)
- Podaci o zaradama su često iskrivljeni zbog, još uvek, prisutnog plaćanja „na ruke“
- Čak i dostupni podaci, pa i oni koji su manje ili više precizni, objavljuju su se popriličnim zakašnjenjem, tako da na kraju 2008. još uvek nema nekih podataka iz 2007. itd.

Kako bi se sve navedeno makar malo ublažilo i pružio dodatni izvor informacija, u posmatranoj opštini je sprovedeno anketiranje građana koje je obuhvatilo 150 ispitanika, na potpuno slučajno izabranom uzorku. Iako ovaj uzorak statistički nije značajan, mišljenja smo da subjektivni stavovi anketiranih građana mogu pomoći u bacanju pravog svetla na ekonomski položaj opštine.

Sadržina ove analize postavljena je tako da maksimalno obezbeđuje mogući stepen realističnosti u datim i očekivanim uslovima, na taj način što polazi od osnovne slike koja je data zvaničnim statističkim podacima, faktorima razvoja i eksternim činiocima ali koja uzima u obzir i zvanična težišta i prioritete, kao i subjektivna očekivanja anketiranih.

Ciljevi i interesi su maksimalno usklađeni i sa osnovnim opredeljenjima razvoja privrede cele Republike.

2. OPŠTI PRIVREDNI USLOVI I TENEDENCIJE U SRBIJI

Tokom 1990-tih godina Srbija je prošla kroz period duboke političke krize i ekonomske nestabilnost, koja je rezultirala drastičnim padom industrijske proizvodnje, investicija, izvoza, te niskim zaradama, visokom stopom nezaposlenosti i porastom siromaštva. Ekonomski trendovi, posebno do 2000. godine, bili su veoma nepovoljni. Na ispoljena privredna kretanja uticali su brojni faktori, a pre svega dezintegracija SFRJ, visoka inflacija (posebno hiperinflacija u 1993), sankcije UN, NATO intervencija u 1999, neadekvatna ekonomska politika, nedovoljni priliv stanog kapitala, zaostajanje u tehnološkom razvoju. Kao rezultat svega navedenog, u 2000. godini bruto društveni proizvod (BDP) u Srbiji je bio svega 46% od ostvarenog u 1990.

Nakon političkih promena u Oktobru 2000. godine Srbija je ponovo reintegrirana u međunarodnu zajednicu i započet je proces intenzivnih tranzicionih reformi. Srbija je dobila podršku međunarodnih finansijskih insitucija, kao i drugih stranih donatora. Počev od kraja 2000. solidna makroekonomska stabilnost je ostvarena, uglavnom putem efiksane kreditno-monetrane politike. Proces privatizacije je bio inteziviran, posebno u 2002. i 2003. godini. Ovaj trend je opao u 2004. da bi se ponovo ubrzao u 2005. godini. Ostvarena je liberalizacija u ekonomskim odnosima sa inostranstvom i u oblasti cena. Sektor banaka je restrukturiran. Devizne rezerve NBS su povećane sa 524,2 miliona USD u 2000. na 4.244,7 miliona USD u 2004. sa tendencijom daljeg rasta, tako da su u 2008. godini dostigle vrednost od preko (9.000 miliona USD). U prethodnih osam godina Srbija je pokazala sličnosti sa drugim zemljama Istočne Evrope u tranziciji, koje sprovode intenzivne ekonomske reforme.

Srbija još nije nadoknadila ekonomski zaostatak iz 90-tih. Posle tranzicionih godina kratak ekonomski tranzicioni izveštaj bi glasio: zahvaljujući dinamičnom privrednom rastu smanjen je jaz u odnosu na druge tranzicione zemlje, ali je krajem 2007. godine BDP realno niži za oko 20%, a industrijska proizvodnja za 50% u odnosu na 1990. godinu. Srbija je u proteklom periodu ekonomske tranzicije uspostavila makroekonomsku stabilnost, zabeležila je jednu od najvećih prosečnih stopa rasta BDP na području jugoistočne Evrope (prosečni rast BDP za period 2004-2007 godine je 7%), životni standard se značajno poboljšao (prosečan realni rast zarada za proteklih 7 godina je bio 15%), ali je nivo životnog standarda i dalje među najnižim u Evropi, kupovna moć je svega 37% prosečne u EU-27. Na početku 2008. godine Srbija se suočava sa novim razvojnim izazovima, koji na srednji rok mogu da izazovu nove strukturne neravnoteže. Reformski procesi ulaze u dosta osetljivu fazu koja se odnosi na restrukturiranje i modernizaciju preduzeća, efikasnu politiku konkurentnosti i infrastrukturne reforme. Nakon 7 tranzicionih godina Srbija se suočava sa dva najteža strukturna problema: visok broj nezaposlenih (oko 600.000) i nizak stepen ukupne i sektorske konkurentnosti srpske privrede (91 pozicija od 131 zemlje).

Tabela 1. Stopa zaposlenosti 2007.

Lisabonski cilj	Srbija	Rumunija	Bugarska	Češka	Poljska	Mađarska	Slovenija	Hrvatska
70%	52%	59%	62%	65%	55%	58	67%	59%

Izvor: Republički zavod za razvoj

Sa druge strane, primarni tranzicioni makroekonomski cilj Srbije je postignut: niska inflacija uz održiv privredni rast i eksternu održivost. Međutim, određeni faktori rizika postoje u pogledu srednjeročne i dugoročne održivosti.

Od početka tranzicije 2001. godine Srbija je imala dinamičan ekonomski rast po stopama u rasponu od 4% do 8% (osim 2003). Inflacija je ogroman izazov od početka tranzicije.

Podsećanja radi, u 2001. godini inflacija je iznosila 40,7% u 2001. godini, pa 14,8% u 2002. i 7,8% u 2003. godini, da bi se opet povećala na 13,7% u 2004. godini i 17,7% u 2005. godini, pa opet smanjena na 6,6% u 2006. godini, pa opet skočila na 10,1% u 2007. godini. Inflacija od 10,1% u 2007. godini predstavlja upozorenje.

Od početka tranzicije deficit tekućeg bilansa se postepeno pogoršavo, kako se uvoz povećavao u skladu sa rastućom tražnjom. U 2002. godini deficit tekućeg bilansa je bio - 7,9% BDP, da bi porastao u 2004. (-11,7%), 2006. (-11,5%) i u 2007. godini dostigao rekordnih 16,1% BDP.

Sa druge strane, bilans kapitala i finansijski bilans bili su veći od deficita tekućeg bilansa od samog početka tranzicije, što je rezultiralo u pozitivnom neto prilivu kapitala i akumulaciji rezervi. Treba reći da su direktna strana ulaganja počela da rastu od 2003. godine. Nakon dalje liberalizacije računa kapitala portofolio-investicije su počele da registruju značajne iznose u 2007. godini.

Devizne rezerve su bila na kontinualno uzlaznoj liniji od 2000. godine. Ukupne rezerve su porasle sa 25% krajem 2002. godina na 60% u 2007. godine.

Konsolidovane su javne finansije, usklađeni su budžetski prihodi i rashodi, prelazeći sa deficita u višak 2005. godine. Reforme poreskih prihoda i poboljšana poreska administracija doveli su do povećanja prihoda uz istovremeno smanjenje poreskog opterećenja privrede. Kapitalni troškovi su ostali niski, sa učešćem u ukupnim rashodima od samo 7% u ukupnim troškovima za period 2002-2006. godine. Kombinacija velikog deficita tekućeg bilansa i značajnih eksternih pozajmica privatnog sektora, prevremene otplate i otpisa dugova Pariskog i Londonskog kluba, dovela je do malog pada ukupnog spoljnog duga (javnog i privatnog), koji je opao sa 71,4% u 2003. godine i sada se kreće oko 60% BDP. Struktura duga je bitno promenjena. Udeo duga javnog sektora u BDP je smanjeno za 3,5 puta (sa 102% na 28%) između 2001. i 2007. godine. Mala domaća štednja i visoke domaće kamatne stope dovele su do povećanja spoljnog zaduživanja privatnog sektora što se odrazilo na udvostručavanje udela komercijalnog duga.

Tabela 2. Osnovni indikatori

Indikator	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
BDP po stanovniku (EUR)	1.757,4	2.241,6	2.407,4	2.642,8	2.832,7	3.272,6	3.934,0
BDP po stanovniku u odnosu na prosek EU (EU=100)	-	26,6	26,9	29,5	30,1	33,9	37,2
Rast BDP	4,8	4,2	2,5	8,4	6,2	5,7	7,5
Stopa nezaposlenosti	12,2	13,3	14,6	18,5	20,8	20,9	18,1
Stopa zaposlenosti	50,3	48,6	47,6	53,4	51	49,8	51,5

Izvor: Republički zavod za razvoj

Jačanje MSP sektora u periodu 2001-2006. godine rezultat je poboljšanja opštih uslova privređivanja i preduzetih podsticajnih mera od državnog do lokalnog nivoa vlasti. Sa učešćem od 99,7% u broju preduzeća, 63% u zaposlenosti, preko 2/3 u formiranju ukupnog prometa, oko 60% BDV, preko 40% izvoza i 60% uvoza nefinansijskog sektora Srbije, MSP sektor značajno utiče na razvoj tržišne ekonomije. Mala i srednja preduzeća su najprofitabilniji deo privrede Srbije – stopa profitabilnosti MSP ukupno u 2006. godini iznosi 38,9% (u privredi 36,0%, u velikim preduzećima 33,2%). Posebno treba istaći značaj ovog sektora na ublažavanju stepena nezaposlenosti nastale kao posledica restrukturiranja i

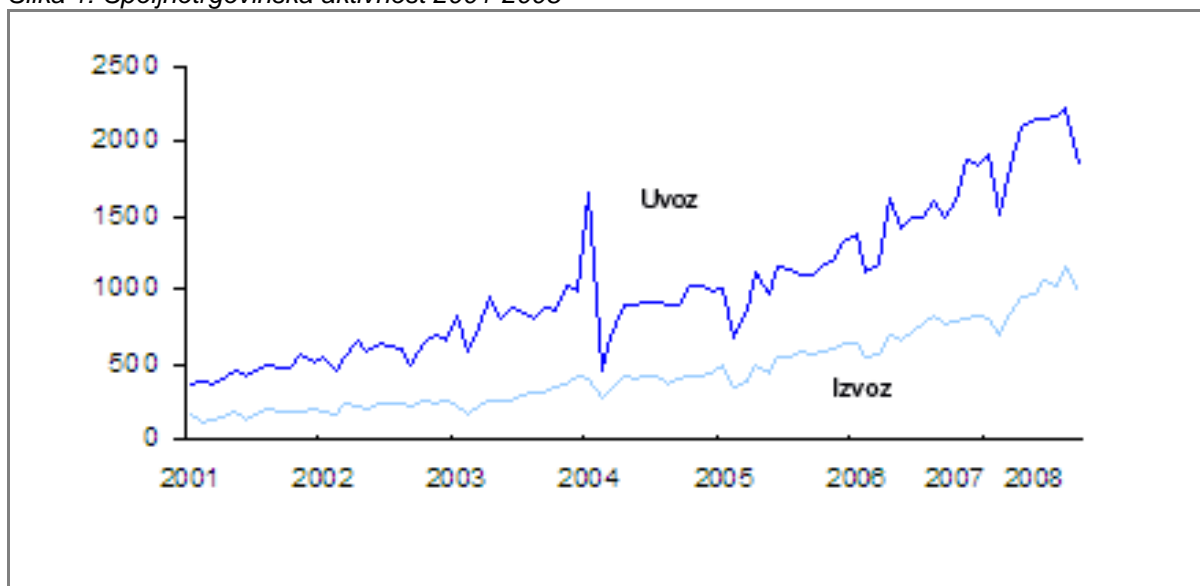
privatizacije velikih privrednih sistema (u 2006. godini broj zaposlenih povećan za preko 60.000, a u velikim preduzećima smanjen za 54.000). Politika podsticanja MSP zasnovana na principima *Evropske povelje o malim preduzećima*, ima ključnu ulogu u sprovođenju strukturnih reformi zemlje. Pozitivne tendencije nastavljene su i u 2007. godini - registrovano je 12.100 novih preduzeća i 48.700 novih radnji.

Sa druge strane država još uvek nije učinila dovoljno u smislu podsticajnih mera za razvoj MSP. Ocena Indeksa politike MSP (EU i OECD) iz 2008. godine (oko 3) ukazuje da je Srbija prešla polovinu puta u izgradnji sistema podsticanja razvoja MSP, u odnosu na stanje koje je potrebno imati u trenutku pristupanja EU.

U sektoru preduzeća u 2006. godini iskazan je deficit u spoljnotrgovnoj razmeni od 430,8 mlrd. dinara, što je za 34,1% više u odnosu na 2005. godinu, ali je pokrivenost uvoza izvozom povećana i iznosi 49,3% (47,4% u 2005. godini).

Nastavljena je tendencija visokog rasta izvoza i uvoza. Ukupna spoljnotrgovinska robna razmena u periodu januar-avgust 2008. godine iznosi 23,8 mlrd. USD, što je više za 39,7% u odnosu na isti period 2007. Ispoljena su nepovoljna kretanja – rast uvoza roba (40,3%), je veći od rasta izvoza roba (38,6%), a spoljnotrgovinski deficit iznosi 8,2 milijardi USD (rast za 41,9%). Suficite u razmeni ostvarili su: prehrambeni proizvodi i piće (486,1 mil. USD), osnovni metali (325,8 mil. USD), reciklaža (143 mil. USD) i proizvodi od gume i plastike (85,4 mil. USD).

Slika 1: Spoljnotrgovinska aktivnost 2001-2008

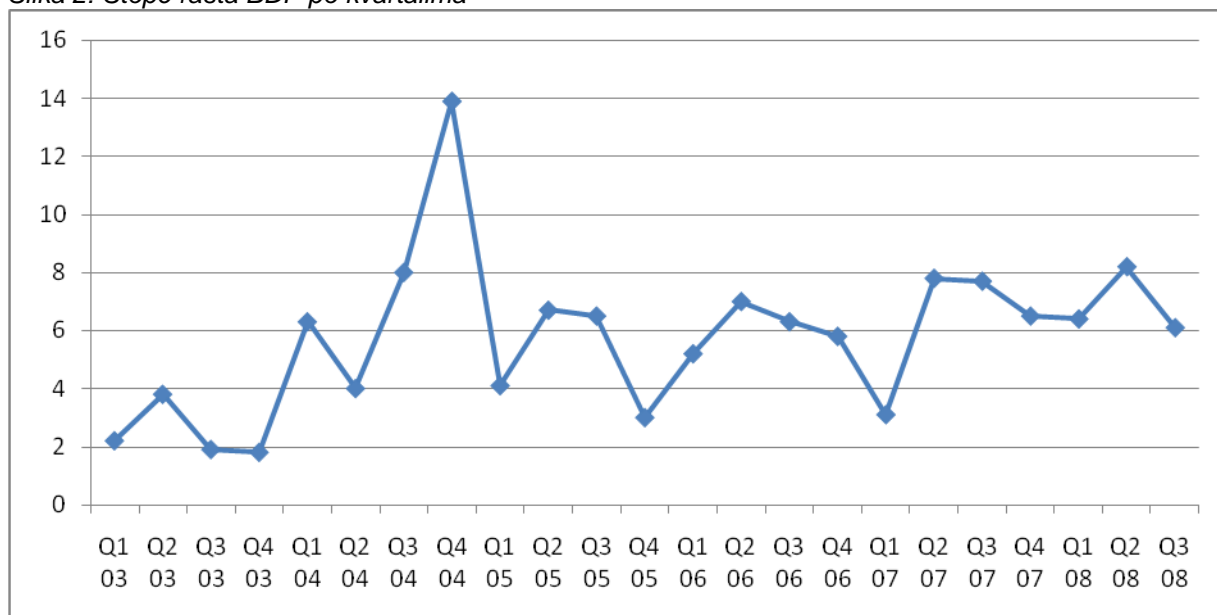

Izvor: Republički zavod za razvoj

Strane direktne investicije (*neto*) u 2007. godini iznose 2,2 mlrd. USD. Značaj SDI se ogleda, ne samo u prilivu svežeg kapitala, savremene tehnologije i menadžmenta, već i u obezbeđivanju izvoznih tržišta i unapređenju poslovanja domaćih preduzeća.

Nastavljena je tendencija rasta bruto domaćeg proizvoda. U drugom kvartalu 2008. u odnosu na drugi kvartal 2007. bruto domaći proizvod je porastao za 6,2% (u prvom kvartalu 8,4%). Najveći doprinos rastu BDP imali su sektori: saobraćaja, finansijskog posredovanja, trgovine i prerađivačke industrije. BDP u prvj polovini godine beleži rast za 7,3%.

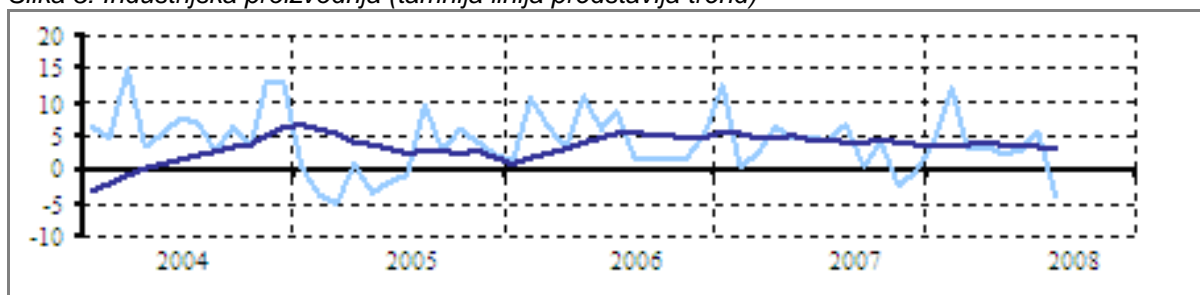
Slika 2: Stope rasta BDP po kvartalima

Izvor: Republički zavod za razvoj

Fizički obim industrijske proizvodnje u periodu januar-avgust 2008. godine, u odnosu na isti period 2007. godine veći je za 3,1%. Rast proizvodnje ostvaren je u sva tri industrijska sektora: vađenje ruda i kamena 3,6%, prerađivačkoj industriji 2,9% i proizvodnji i distribuciji električne energije, gasa i vode 4,3%.

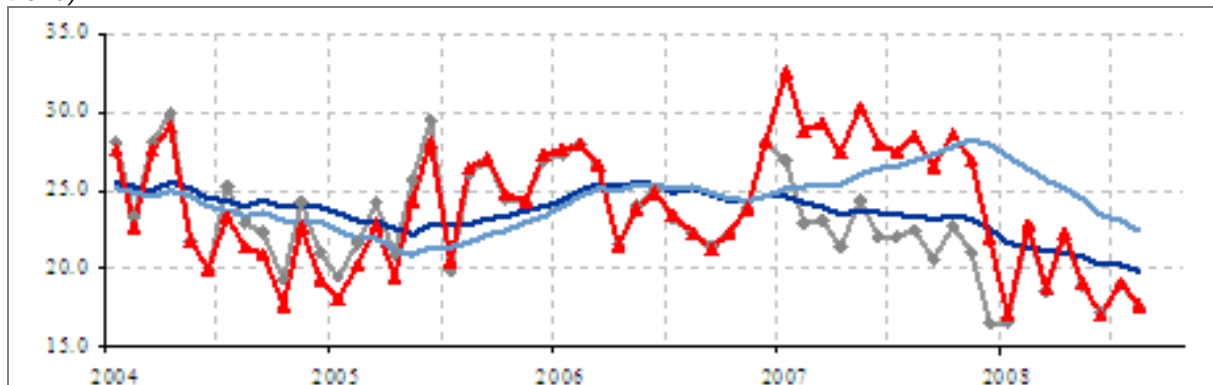
Slika 3: Industrijska proizvodnja (tamnija linija predstavlja trend)

Izvor: Republički zavod za razvoj

Prosečno isplaćena neto zarada u avgustu iznosila je 33.131 dinar, nominalno je povećana za 0,2%, i realno za 0,1% u odnosu na prethodni mesec. Prisutna je pozitivna tendencija usporavanja rasta zarada - realno povećanje neto zarade u periodu januar-avgust 2008. u odnosu na isti period 2007. je 4,3%. Najveća neto zarada je registrovana u proizvodnji duvanskih proizvoda (69.305 dinara), a najniža zarada u proizvodnji odevnih predmeta i krzna (12.019 dinara).

Slika 4: Nominalne zarade (sivo – bruto, crveno – neto, tamno plavo – bruto trend, svetlo plavo – neto trend)

Izvor: Republički zavod za razvoj

U prvih osam meseci 2008. ukupna zaposlenost je na nivou istog perioda 2007. godine. Broj lica koja traže zaposlenje, krajem avgusta 2008. bio je 796.329 lica, od čega 733.679 su nezaposleni koji aktivno traže zaposlenje, što je 1,5% manje nego u julu i za 10,5% u odnosu na avgust 2007. godine.

Inflacija, merena rastom cena na malo, u periodu januar-septembar 2008. godine iznosila je 6,7%, a njen međugodišnji rast je 9,9% (septembar 2008./ septembar 2007). U periodu jul-septembar 2008. godine došlo je do usporavanja rasta cena, što je, pre svega, rezultat pada cena sirove nafte i hrane na svetskom tržištu, apresijacije dinara, odsustva osetnijih inflatornih pritisaka.

Srbija je strogo centralizovana država koju karakteriše neravnomeran regionalni razvoj. Za analizu razvijenosti pojedinih regija koristi se *indikator ekonomske razvijenosti* koji obuhvata ukupne zarade, isplaćene penzije i ukupne budžetske prihode u posmatranoj regiji po stanovniku. Vrednosti ovog indikatora po okruzima i opštinama posmatra se u odnosu na prosek Republike. Iznad prosečne vrednosti po okruzima su pet okruga – Grad Beograd (153,1%), Južno-bački okrug (122,9%), Severno-bački (114,9%), Južno-banatski (101,1%) i Severno-banatski okrug (100,3%). Na suprotnoj skali ostvarenih vrednosti koncentrisala su se dva okruga – Pčinjski i Jablanički okrug (49,6% i 48,3%, respektivno). Ostalih 18 okruga prema ovako izraženom ekonomskom potencijalu ostvarili su vrednosti između 62,2% i 97,7% vrednosti u odnosu na republički prosek. Međutim, unutar regionalne razlike (posmatrane kroz odnos najrazvijenije i najnerazvijenije opštine) su znatno izraženije, tako da je npr. Novi Sad za 56,1% iznad republičkog proseka, dok je za opštinu Tutin ovaj pokazatelj skoro šest puta manji.

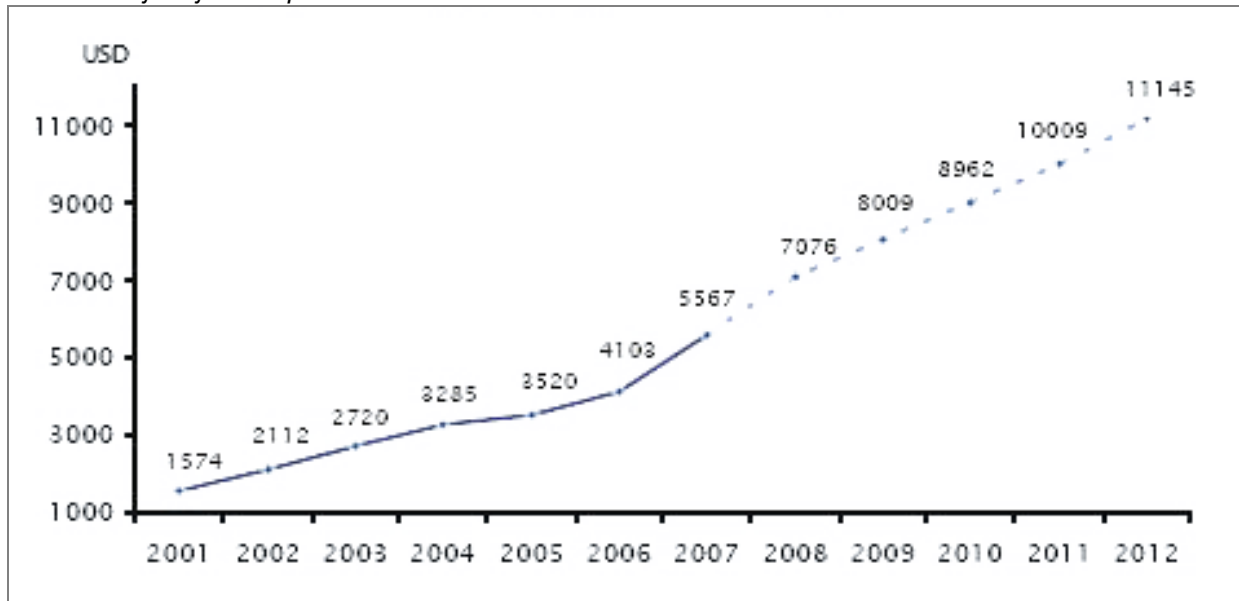
Posebno važan i kritičan faktor razvoja užih i širih teritorijalnih područja Srbije je ljudski resurs. Naime, proces smanjenja broja stanovnika još uvek nije zaustavljen – tako na primer, u 2006. godini negativan prirodni priraštaj uticao je da se populacija Srbije smanji za približno 34.600 stanovnika, što je ekvivalent broju stanovnika opština Ivanjica ili Knjaževac. Samo u periodu 2002-2006 godina Srbija je umanjila svoj ljudski potencijal za oko 86.430 stanovnika (sa 7.498.001 na 7.411.569), ili kao da su se 'ugasili' jedno Vranje, ili Sremska Mitrovica ili Užice.

Sumarno, osnovne karakteristike ekoonomije Srbije su:

- Nekim tranzicionim zemljama bilo je potrebno čak 15 godina da dostignu (baznu) tranziciju 1990. Srbija još nije dostigla nivo BDP iz 1990. godine.
- Istraživanja pariteta kupovne moći i sagledavanje diferenciranosti po kupovnoj moći između zemalja, ukazuju na porast životnog standarda u Srbiji, odnosno rast kupovne moći, ali i na činjenicu da je on i dalje među najnižim u Evropi.

- Ubrzani rast bruto domaćeg proizvoda, 5,7% prosečno u periodu 2001-2007. godine, rezultat je pozitivnih reformskih promena.
- Rast lične potrošnje prouzrokovan je ubrzanim rastom plata iznad produktivnosti rada. Niska produktivnost i nedovoljan obim investicija u fiksne fondove ograničavali su izvozna konkurentnost. Učešće izvoza roba i usluga u BDP je oko 29%, a uvoza oko 50%. Spoljnotrgovinski deficit se tokom prethodnog perioda pogoršavao i u 2007. iznosi oko 21,5% BDP.
- Istraživanje dejstva kreditne aktivnosti na ličnu potrošnju ukazuje na korelaciju spoljnotrgovinskog deficita i rasta kredita odobrenih stanovništvu. Ekspanzivna kreditna aktivnost stanovništva objašnjava se, pre svega, privatizacijom bankarskog sektora, uvođenjem tržišnih uslova privređivanja i strukturnim reformama.
- Analiza potrošnje sektora države ukazuje da je finansiranje zdravstva u 2007. godini iznosilo oko 6% BDP, obrazovanja oko 3,5%, a za istraživanje i razvoj oko 0,5% bruto domaćeg proizvoda (prosek EU-27 je oko 2%).
- Investicije imaju ključnu ulogu u rastu ekonomije. U Srbiji je došlo do značajnog poboljšanja poslovnog ambijenta što je rezultiralo rastom investicija i dvostrukim povećanjem učešća u BDP sa 10,4% u 2001. na 21,6% u 2007. godini. I pored toga Srbija zaostaje za zemljama iz okruženja. Bugarska, Rumunija i Hrvatska imaju učešće investicija u BDP oko 30%.
- Sporiji rast izvoza od uvoza uticao je na konstantan rast deficita tekućeg platnog bilansa. U 2007. deficit je porastao skoro šest puta u odnosu na 2001. godinu i predstavlja faktor rizika u narednim godinama.
- Rezultati istraživanja odnosa nezaposlenosti i slobodnih radnih mesta, ukazuju na usporavanje rasta stope nezaposlenosti naspram rasta stope slobodnih radnih mesta u periodu od 2004-2007. godine.
- Analiza produktivnosti rada u Srbiji i komparacija sa zemljama EU ukazuju na rast produktivnosti rada, ali i činjenicu da je produktivnost rada u Srbiji skoro dvostruko manja u odnosu na prosek EU-27.
- Prema prognozi Republičkog zavoda za razvoj BDP će u 2008. ostvariti rast od oko 8,3% u odnosu na 2007. godinu.
- Projekcijom osnovnih makroekonomskih pokazatelja Republike Srbije za period 2009-2012. godine, pripremljenom u Republičkom zavodu za razvoj, predviđen je prosečan godišnji rast BDP od 7,5%. U 2012. godini BDP bi se gotovo udvostručio, sa oko 30 mlrd. EUR u 2007. na oko 56 mlrd. EUR u 2012. godini. Predviđen rast BDP omogućiće postepen rast zaposlenosti od oko 2% prosečno godišnje. Broj zaposlenih povećaće se za oko 160.000, a stopa nezaposlenosti 2012. iznosiće 13,7%.

Slika 5: Projekcija BDP po stanovniku 2008-2012

Izvor: Republički zavod za razvoj

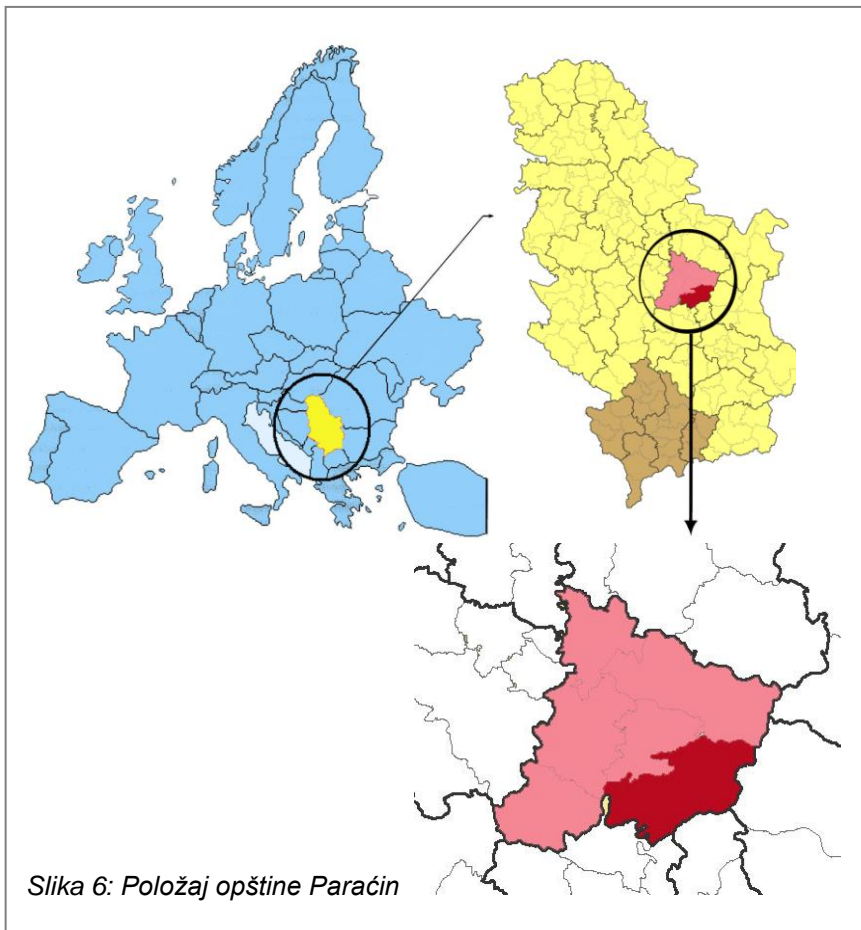
3. GEOGRAFSKI POLOŽAJ, ISTORIJA I STANOVNIŠTVO OPŠTINE PARAĆIN

3.1 Geografski položaj

Pomoravski okrug u kome je opština Paraćin druga po veličini nalazi se u centralnom delu Balkanskog poluostrva. Pomoravski okrug zauzima površinu od 2.614 km² sa šest opština i ukupno 191 naseljenim mestom sa ukupno 221.704 stanovnika. Pomoravski okrug zauzima 2,9% ukupne teritorije Republike Srbije.

Opština Paraćin zahvata deo bogatog i plodnog srednjeg Pomoravlja. Područje opštine zahvata 542 km kvadratnih. Od ukupne površine obradivo zemljište zahvata 33.511 hektara (oko 64%) a pod šumom se nalazi 16.854 hektara (oko 36%).

Prosečna zemljišna površina po jednom domaćinstvu iznosi 4 hektara. Ovo područje je i ranije bilo veoma gusto naseljeno. U XIX veku verovatno najgušće u Srbiji. Tome je doprineo i Carigradski drum koji je ovuda prolazio i predstavljao najvažniju saobraćajnicu toga vremena. Grad Paraćin se nalazi 3,5 km od desne obale Morave, na trasi reke Crnice koja protiče kroz centar grada.

Paraćin je pozicioniran na važnom saobraćajnom čvorištu. Leži na 156. kilometru međunarodnog auto-puta E-75 ka Nišu i Bliskom istoku, na početku međunarodnog puta E-761 za Zaječar i Bugarsku, na priključku za saobraćajnicu E-760 ka Kruševcu, za Crnu Goru i Hrvatsku. Kroz Paraćin prolazi i međunarodna železnička pruga koja je sagrađena još oko 1880. godine. Od grada do Zajačara je postojala i pruga uskog koloseka po kojoj je išao nekada popularni voz Ćira. Ali, na žalost, u vreme komunizma, tadašnji režim je tu prugu rasturio pa danas postoji samo kameni nasip pretvoren u poljski put, a na oko 28 km od grada ostao je tunel od 1950m i pored nekadašnje pruge, ostale su ruševine tadašnjih zgrada železničkih stanica. Paraćin leži na 43.87 severne geografske širine i 21.41 istočne geografske dužine, na prosečnoj nadmorskoj visini od 130m.

Opština Paraćin zahvata deo bogatog i plodnog Srednjeg Pomoravlja, teritorija opštine Paraćin se spušta od Kučajskih planina na istoku prema Velikoj Moravi na zapadu ispresecana tokovima reka Crnice i Grze.

Paraćin je industrijski centar sa dugogodišnjom tradicijom proizvodnje stakla, cementa, štofova i konditorskih proizvoda.

Najviši vrhovi nalaze se na Juhoru, Veliki Vetren (776m), Mali Vetren (712m) na zapadu i Javorički vrh (920m), Jasenova Glava (852m) i Crni Vrh (776m).

Glavni rečni tokovi su Velika Morava, Crnica sa izvorom u Sisevcu i Grza sa vreloom ispod Javorka.

U Opštini Paraćin radi jedna predškolska ustanova sa tri obdaništa, postoji 8 osnovnih škola, kao i 4 srednje (gimnazija, mašinsko-elektrotehnička, ekonomska i tehnološka).

U njemu radi i 1 televizijska i dve radio stanice (RTV „Kanal M“ i Radio Paraćin - Radio novinsko javno preduzeće „Paraćin“)

Klima ovog dela Srbije je kontinentalna, sa jasno izražena četiri godišnja doba. Prosečna godišnja količina padavina je oko 700 mm, a prosečna temperatura iznosi 11 °C, dok je ona u višim delovima nešto niža i iznosi oko 7-8 °C.

Tabela 3: Osnovni podaci

Osnovni podaci	Površina, km	% Poljoprivredne površine	Broj naselja	Prosečna veličina naselja, km	Broj stanovnika 30.6.2006 ¹	Gustina naseljenosti 1 km
REPUBLIKA SRBIJA	88361	64,6	6155	14,2	7532613 bez Kosova	...
Pomoravski okrug	2614	61,9	191	13,7	221704	75
Paraćin	542	58,7	35	15,5	57306	106

Izvor: Republički zavod za statistiku

3.2 Istorija

Oblast opštine Paraćin smeštena je u plodnoj dolini Velike Morave, pružala je od praistorije do danas veoma povoljne uslove za nastanjivanje. Mnogobrojne kulture koje su trajale na ovom području ostavile su tragove svog prisustva.

Još je Feliks Kanic, austrijski inženjer, istraživač i humanista, skrenuo pažnju javnosti na arheološko bogatstvo srednjeg Pomoravlja. Na osnovu arheoloških istraživanja koja su ovde započela u drugoj polovini XX veka, zaključuje se da je sadašnja teritorija opštine bila kontinualno naseljena u periodu mlađeg kamenog, bronzanog i gvozdenog doba, kao i kasnije u rimskom i srednjevekovnom periodu.

Dosadašnja arheološka istraživanja na praistorijskim lokalitetima Drenovac, Glavica, Glozduk, Striza kao i na mnogim drugim, potvrđuju prisustvo čoveka na ovom području od VI milenijuma pre naše ere do dolaska Rimljana, kad se formalno i završava praistorijski period.

Posebnu ulogu u intenzivnom kulturnom razvoju imao je moravsko-varvarski put, kao jedna od osnovnih saobraćajnica starog Balkana. Značaj ovog puta, kao i drugih prirodnih komunikacionih veza Pomoravlja u pojedinim fazama praistorije i istorije, ogleda se u čestim i

¹ Procena Republičkog Zavoda za statistiku

raznolikim kulturnim i etničkim strujanjima. U osvajačkom pohodu na Balkansko poluostrvo na prelazu iz stare u novu eru, Rimljani, verovatno u I veku, zauzimaju i Pomoravlje.

Tokom svoje uprave grade poznati i veoma važan Vojnički put (Via militaris) sa naseljima-utvrđenjima: Idimum (Velika Medveđa), Mutacio ad Oktavum (selo Drazmilovac), Horeum Marrgi (Cuprija). Jedna od stanica na ovom putu bio je Sarmates, prvo naselje na teritoriji opštine Paraćin koje se pominje u pisanim izvorima.

Po njima Sarmates nije veće utvrđenje ili naselje, već stanica na Vojničkom putu, koja je korišćena za menjanje konja i odmor. Stanica je nastala na ovom mestu zahvaljujući geografskim pogodnostima, jer se ovde, sem što se ukrštaju važne prirodne saobraćajnice, nalazi i reka Crnica kao jedan od najvažnijih preduslova za kasniji nastanak većeg naselja.

Ime stanice Sarmates zabeleženo je u itinereru jednog hadžije koji je ovuda prolazio na putu iz Francuske za Jerusalem. Pretpostavlja se da je ova stanica locirana na 10 ili 15 kilometara južno od Horeum Marrgi (Ćuprije), nastala u vreme kada su Rimljani raseljavali pokoreno pleme Sarmata, sa kojima su ratovali tokom II, III i IV veka.

Stanica je verovatno dobila ime po ovom plemenu. Kao veće trgovačko mesto, Sarmates poslednji put pominje vizantijski istoričar Prokopije u VI veku. Prvi put naselje Paraćin pominje se u povelji kneza Lazara pisanoj u XIV veku, najverovatnije 1375 godine. Ovom poveljom on daruje manastiru Lavri sv. Atanasija sela u Petruškoj oblasti i trg »Trg Paraćinov brod«. Paraćin se kao selo sa trgom pominje i u drugoj povelji iz XIV veka, monahinje Evgenije. Pretpostavlja se da je ime dobio po brodu-prelazu preko vode, najverovatnije Crnice. O tadašnjoj veličini Crnice ukazuje i Evlija Čelebija u svojim beleškama u kojim piše da se konjem ne da lako prebroditi.

Ako je Crnica u XVII veku bila toliko velika, sasvim je moguće da je u XIV veku bila još šira i dublja, tako da se samo na pojedinim mestima mogla preći. U poveljama iz XV veka Paraćin se više ne pominje kao selo sa trgom već kao »trg Paraćin sa pancurom«, što kazuje na njegov rast i razvitak.

Po nekim izvorima, kao i po narodnom predanju, Paraćin nije dobio ime po prelazu preko reke, već po vlastelinu koji se zvao Parakin. Kao dokaz ovoj pretpostavci navodi se Paraćin kao muško ime, istina dosta retko, koje nalazimo i u rečniku Vuka Stefanovića Karadžića.

U beleškama putopisa, naročito kod Jovana Beceka, Stefana Gerlaha, Andrije Volfa, Melhiora Bezolda i Evlije Čelebije, koji ovom krajem prolaze u XVI i XVII veku, zapaža se da je Paraćin od »sela sa trgom« kako se pominje u starijim poveljama, prerastao u »lepu varoš, odnosno varošicu«.

Najpotpunije podatke o Paraćinu tog vremena ostavio je Evlija Čelebija koji je 1661. godine proputovao kroz Srbiju. On opisuje Paraćin kao »jaku tvrđavicu na reci Crnici«. U njoj je bilo stacionirano oko 40 turskih vojnika, koji su bili veoma potrebni, po kazivanju ovog, turskog geografa i putopisca, »na ovom velikom drumu gde krstare okoreli hajduci-ustanici«.

Paraćin je u vreme austrougarske vladavine u Srbiji 1717. godine bio sedište resavskog dištriga - sreza. Tada je i džamija, koju je podigla ovde majka Sulejmana Veličanstvenog, bila pretvorena u crkvu. Potvrda da je Paraćin u XVII veku, a i ranije, bio veće mesto-naselje, dolazi i kroz činjenicu da su samo veća mesta imala trg na kome se vršila razmena dobara. Nesumnjiv razlog je i veoma povoljan geografski položaj grada, koji je oduvek ležao na velikim i za tadašnja vremena veoma važnim saobraćajnicama. Borbe za oslobođenje od Turaka, koji su prisutni u Pomoravlju kao i u celoj Srbiji još od XV veka, dobijaju u ovom kraju veliki značaj. Malo je događaja u istoriji prvog srpskog ustanka koji su imali tako veliki uticaj na njegov dalji tok i razvoj, kao što je slučaj sa bojem na Ivankovcu. Sukob srpskih ustanika

pod komandom Karađorđa i turske carske vojske predstavlja prvi otvoreni okršaj Srba sa regularnom vojskom Turske Carevine.

U vreme drugog srpskog ustanka, Paraćin je ponovo bio oslobođen, ali samo prividno, pošto je bio izvan Beogradskog pašaluka. Grad i dalje pripada Leskovačkom pašaluku u kome su tada bili Turci, ali na osnovu sporazuma kneza Miloša sa Maršali-pašom i u tim krajevima je već bilo elemenata srpske vlasti.

Za period drugog srpskog ustanka karakteristično je doseljavanje u Paraćin srpskog življa sa »juga iz Turske«, zatim iz Vojvodine i drugih krajeva. U nameri da ojača privredu ovog kraja, knez Miloš daje stanovništvu mnoge povlastice. Paraćin je u to vreme, pošto se nalazio na granici dva pašaluka, imao i filijalu Glavne carinske stanice.

Narod Paraćinskog sreza sve teže je podnosio turku vlast. Iz jednog spontanog revolta došlo je do ustanka u Paraćinskom srezu 1832. godine, koji će svojom odlučnošću ubrzati pregovore sa Turcima i dovesti do definitivnog oslobođenja ovog kraja.

Hatišerifom iz avgusta 1830. godine Paraćin je pripojen Srbiji, ali je stvarnu slobodu dobio jula meseca 1834. godine, kada Turci konačno napuštaju ove krajeve.

Paraćinski srez je u to vreme imao 28 naseljenih mesta. Odlukom Praviteljstva iz 1842. godine pridodato mu je još 10 naselja. Prema teferu-spisku, pisanom između 1833-1838. godine, varoš Paraćin i sela paraćinskog sreza imala su 1197 kuća. Najznačajniji dokument za Paraćin iz ovoga perioda je Ustav Kneževstva Srbije, od 15. Februara 1835. godine, na kome se nalazi i potpis kneza paraćinske nahije Jovana Veljkovića.

Posle oslobodilačkih ratova Srbije sa Turskom 1876/77. godine, kada su Srbiji pripojena četiri nova okruga, veliki broj porodica pridošlih iz novooslobođenih krajeva naselilo se u Paraćinu. Prema popisu iz 1890. godine, koji je bio prvi organizovani sigurni popis, Paraćin je kao grad imao ukupno 5.468 stanovnika. Sela paraćinskog sreza imala su tada 23.801 žitelja.

Industrija počinje da se razvija krajem XIX veka. Osnivaju se fabrika vunelih tkanina braće Minh, fabrika cementa i fabrika stakla, pa tako početkom XX veka postaje značajno ekonomsko mesto u Srbiji.

Tokom 1914. godine, Paraćin i njegova okolina ponovo stradaju u ratu, kao i cela Srbija. Poslednje jedinice prilikom povlačenja glavnine srpske vojske prema jugu, napustile su Paraćin 22. oktobra 1915. godine, uništavajući za sobom vojne objekte, magacine, železničke pruge.

Tom prilikom je srušen i most na reci Crnici.

Posle proboja Solunskog fronta i sloma neprijateljskog otpora na prilazima Paraćinu, grad sa okolinom je oslobođen 12. oktobra 1918. godine.

U periodu između dva rata Paraćin je, kao i ranije, važan zanatsko-trgovački centar u Srbiji. Posle završetka drugog svetskog rata, Paraćin po prvi put u svojoj istoriji u potpunosti koristi svoj povoljan geografski položaj i prirodne pogodnosti za svestrani privredni razvoj. Varoš od 8.000 stanovnika prerasta u industrijsko-privredni centar ovog dela Srbije, sada sa oko 29.000 stanovnika.

Privreda opštine bazira se na industriji čiji su najznačajniji predstavnici Srpska fabrika stakla, Fabrika cementa u Novom Popovcu i IVTKT Branko Krsmanović.

U privrednom potencijalu opštine vidno mesto zauzimaju i građevinska, prehrambena i turistička delatnost. Ali i pored naglašenog industrijskog obeležja, znatan broj stanovnika bavi se zemljoradnjom za koju postoje dobri uslovi.

Sa razvojem industrije i ekonomije jača društveni i kulturni život, o čemu svedoče duboki istorijski tragovi.

3.3 Stanovništvo

Prema poslednjem popisu iz 2002. godine u opštini Paraćin živi 58.301 stanovnika (prema proceni Republičkog Zavoda za statistiku na dan 30.6.2006 taj broj iznosi 57.306), od čega u samom gradu 25.292 a u 34 sela 33.009. Opština ima 35 naselja 43 mesne zajednice i 21 mesnu kancelariju.

Tabela 4: Broj stanovnika po naseljima

R.br.	Naseljeno mesto	Broj stanovnika
1	Paraćin	25.292
2	Bošnjane	1.012
3	Buljane	1.545
4	Busilovac	1.041
5	Glavica	1.134
6	Golubovac	267
7	Gornja Mutnica	740
8	Gornje Vidovo	855
9	Davidovac	461
10	Donja Mutnica	1.051
11	Donje Vidovo	1.932
12	Drenovac	2.009
13	Zabrega	1.211
14	Izvor	929
15	Klačevica	600
16	Krežbinac	547

17	Lebina	715
18	Lešje	422
19	Marilovac	835
20	Plana	1.244
21	Popovac	805
22	Potočac	1.309
23	Ratare	610
24	Raševica	1.215
25	Svojnovo	1.386
26	Sikirica	1.038
27	Sinji Vir	251
28	Sisevac	18
29	Striža	1.937
30	Stubica	1.784
31	Tekija	1.251
32	Trešnjevica	1.137
33	Čepure	825
34	Savac	533
35	Saludovac	360

Izvor: Republički zavod za statistiku

Na osnovu popisa stanovništva iz 2002. godine u opštini Paraćin broj stanovnika smanjio se za 2.200 u odnosu na popis iz 1991, (ili za oko 4%). Ovo je potpuno u skladu sa tendencijama u većini opština Srbije koje idu ka smanjenjenju broja stanovnika (stalne migracije ka većim centrima, Beogradu, Nišu, Novom Sadu, odnosno odlazak, pre svega mladih ljudi, van granica države).

Tabela 5: Kretanje stanovništva

Stanovništvo	Stanovništvo 1991	Stanovništvo 2002	Porast-pad ukupno	Prosečno godišnje	Prosečno godišnje na 1000 stanovnika
REPUBLIKA SRBIJA	7581437	7498001	-83436	-7585	-1,0
Pomoravski okrug	240715	227435	-13280	-1207	-5,2
Paraćin	60501	58301	-2200	-200	-3,4

Izvor: Republički zavod za statistiku

S obzirom da opština Paraćin spada u opštine srednje veličine, može se reći da nju zahvataju proces koji je tipičan za veliki broj opština u Srbiji a to je izražena migracija, pre svega mladih ljudi iz grada, odnosno sela, u veće centre.

Opština Paraćin ima manji procenat starog stanovništva (od 65 i više godina) u odnosu na okrug i to za oko 2%, dok je taj nivo za približno isti iznos veći od republičkog nivoa. Sa druge strane, opština Paraćin ima manji procenat radno sposobnog stanovništva za oko 7% u odnosu na okrug i za više od 10% u odnosu na Srbiju (56,62%), što daje nepovoljnu sliku, pogotovu u poređenju sa nekim drugim opštnama koje su znatno starije i može se smatrati jednim od nepovoljnih preduslova za razvoj, jer je udeo stanovništva ispod 15 godina skoro identičan odnosu na republički prosek.

Međutim, da su, sa druge strane, tendencije pravaca migracija potencijalna opasnost za budućnost opštine Paraćin govori i pomenuti podatak da opština ima približno isti broj mladih stanovnika (do 15 godina) u odnosu na republički prosek (15,6% u odnosu na 15,7% koliko iznosi prosek za Srbiju) i istovremeno manji radni kontigent. Ovo može da govori pre svega o tendenciji da su stanovnici sposobni za rad skloniji odlasku iz opštine, pre svega zbog potrage za poslom, što u budućnosti može dodatno uticati na smanjenje prirodnog priraštaja i opadanje broja stanovnika.

Tabela 5: Osnovni kontigenti stanovništva po popisu iz 2002.

Stanovništvo	Ukupno	Ispod 7	7-14	Radni kontigent	stariji od 65	Udeo radnog stanovništva	Udeo stanovništva starog 65 i više godina u ukupnom (%)
REPUBLIKA SRBIJA	7498001	495327	681443	5032805	1240505	67,12	16,54
Pomoravski okrug	227435	14460	19759	145014	46767	63,76	20,56
Paraćin	58301	641	980	7672	10797	56,62	18,52

Izvor: Republički zavod za statistiku

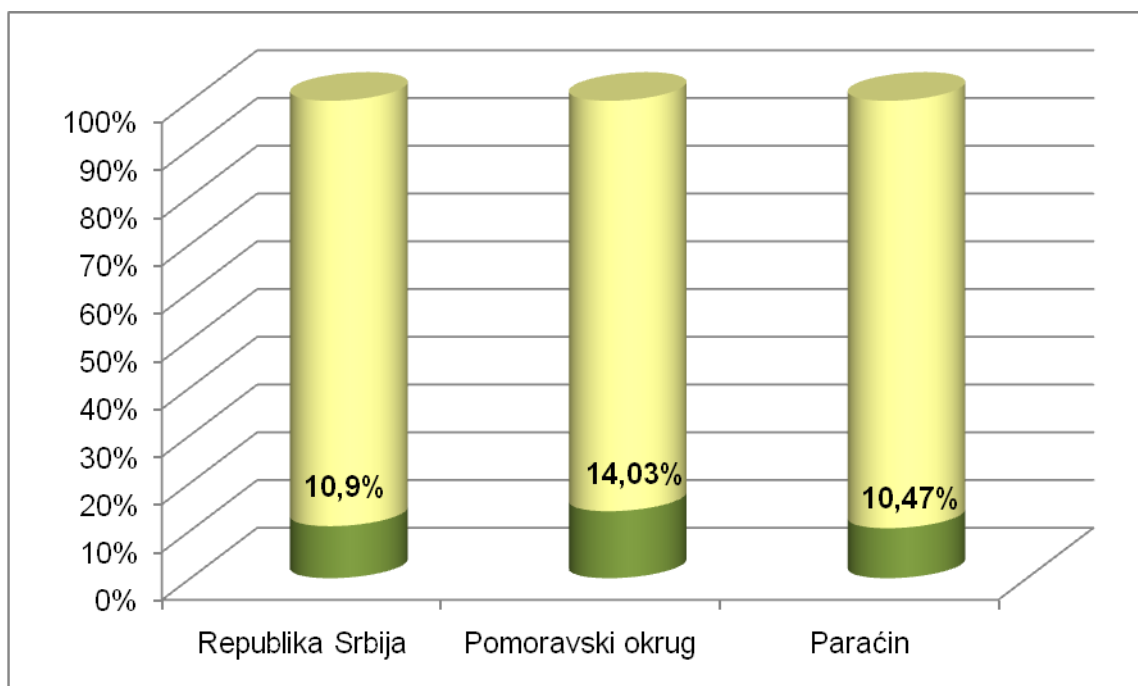
Ono što, međutim, zabrinjava jeste broj aktivnog stanovništva u opštini Paraćin u odnosu na radni kontigent. Aktivno stanovništvo je ono stanovništvo koje se statistički može posmatrati kao radna snaga. Ova kategorija je i najznačajnija sa aspekta ekonomskog razvoja. Ona obuhvata sve zaposlene i registrovane nezaposlene stanovnike, odnosno u poređenju sa radnim kontigentom ne uključuje korisnike socijalne zaštite, stanovnike sa prihodima od vlasništva, stanovnike bez prihoda (domaćice, hendikepirani itd.), kao i stanovnike koji žive izvan zemlje kraće od jedne godine.

Broj aktivnog stanovništva, prema popisu iz 2002. godine iznosi 25.661 što predstavlja 44,01% u odnosu na ukupan broj stanovnika i može se smatrati nepovoljnim, jer, prostim jezikom rečeno, manje od polovine stanovništva je sposobno da radi.

Kada je u pitanju nacionalna struktura u opštini Paraćin, ona je prilično ujednačena. Naime čak 97% stanovnika opštine su Srbi, dok se od značajnijih etničkih grupa izdvajaju Romi kojih po popisu iz 2002. godine ima 483, što čini svega 0,8% populacije. Od drugih etničkih grupa, statistički nema značajnijih. Samo Crnogoraca ima 107, onih koji su se izjasnili kao Jugosloveni – 81 i Hrvata - 64, dok od ostalih etničkih grupa nema ni jedne koja je brojnija od 30.

Za opštinu Paraćin nije karakterističan masovan odlazak u inostranstvo (barem prema zvaničnoj statistici), tako da prema popisu iz 2002. svega 147 stanovnika živi i radi van Srbije, što predstavlja svega 0,25% i približno je jednako stanju u celoj Republici (0,23%). Lica na radu u inostranstvu su lica koja rade u inostranstvu kraće od godinu dana, kod stranog poslodavca ili samostalno. Ova lica nisu davala podatke o svom zanimanju u inostranstvu, niti o eventualnom zanimanju pre odlaska iz zemlje, i ne mogu se razvrstati prema određenim društveno-ekonomskim karakteristikama (delatnost, društveno-ekonomski položaj i sl.).

Da je ovo kraj koji ima i tradiciju poljoprivredne proizvodnje govori podatak o broju poljoprivrednog stanovništva u opštini Paraćin, odnosno u Pomoravskom okrugu. Poljoprivredno stanovništvo čine lica koja su po zanimanju: radnici u poljoprivredi, ribarstvu i šumarstvu (proizvođači za tržište), poljoprivrednici (proizvođači za sopstvene potrebe) ili fizički radnici u poljoprivredi, ribarstvu i srodni, po Međunarodnoj standardnoj klasifikaciji zanimanja MSKZ-88 (International Standard Classification of Occupations-ISCO-88), kao i sva lica koja su od njih izdržavana. U opštini ovom kontigentu pripada 10,5% (6.103 stanovnika). Ovo je takođe na nivou republičkog proseka (10,9%), dok je na nivou okruga taj broj nešto veći i iznosi 14,03%.

Slika 7: Udeo poljoprivrednog stanovništva u ukupnom stanovništvu

Obrazovna struktura stanovništva u opštini Paraćin, iako povoljnija nego što je to prosek na nivou okruga, po svim pokazateljima je nešto lošija nego na nivou Republike. Broj stanovnika bez školske spreme (6,82%) veći je nego na nivou Republike (5,66%), što je i inače

zabrinjavajuće - svaki dvadeseti stanovnik Srbije nije završio osnovnu školu. Broj stanovnika koji imaju osnovno obrazovanje (završenu osmogodišnju školu ili bar četiri razreda osnovne škole) je u Paraćinu 49,43% (na nivou republike je 40,06%). Završenih svih razreda osnovne škole u Republici ima 23,9%, a u opštini Paraćin 27,8%. Zapaža se da je slika još negativnija među ženskom populacijom, unutar koje ima znatno više neobrazovanih, odnosno slabije obrazovanih. Primera radi, čak 10,8% žena je bez školske spreme u opštini Paraćin, a to je skoro za 50% više u odnosu na republički prosek.

Kada je u pitanju srednje obrazovanje, opština Paraćin za celih 10% zaostaje za republičkim prosekom (31% u Paraćinu, 41% u Republici), dok se situacija ne popravlja ni kada je u pitanju više i visoko obrazovanje. Tek 3 na sto stanovnika u opštini Paraćin imaju završenu višu školu, a tek 4 na svakih sto imaju i visoku, što je skoro 50% manje od republičkog proseka.

Tabela 6: Stanovništvo starije od 15 godina prema školskoj spremi (popis 2002)

Opis	Pol	Ukupno	Bez školske spreme	Osnovna	Srednja	Viša	Visoka	Nepoznato
REPUBLIKA SRBIJA	s	6321231	357552	2532436	2596348	285056	411944	137895
	ž	3279564	280557	1422211	1194665	134868	188847	58416
Pomoravski okrug	s	193216	13843	95324	67538	6939	7388	2184
	ž	100500	11385	51919	29748	3367	3176	905
Paraćin	s	49162	3354	24303	17435	1596	1860	614
	ž	25509	2756	13026	7930	760	793	244

Izvor: Republički zavod za statistiku

Odnos po polovima prati i kao što je rečeno, čak premašuje republički prosek, odnosno relativno manji broj žena ima završeni neki stepen stručne spreme, međutim taj broj sa povećanjem stepena obrazovanja raste i približava se ukupnom proseku.

4. EKONOMIJA: OSNOVNI INDIKATORI

Privreda u paraćinskoj opštini ima dugu tradiciju i veoma je raznorodna, od proizvodnje tekstila, stakla, cementa, prehrambenih proizvoda, pa preko proizvodnje građevinskog materijala, elektro-energetske opreme i tekstilnih mašina.

Najveći privredni subjekti u opštini Paraćin su:

1. AD "Srpska fabrika stakla" Paraćin, osnovana 1906.god.
2. "Holcim (Srbija) d.o.o." (Fabrika cementa),
3. Fabrika bombona `Paraćinka` Paraćin, osnovana 1924. godine
4. Fabrika čokolade `Čokolend` Paraćin, osnovana 1991. godine,
5. Novoizgrađena Fabrika "Pionir" - Paraćin
6. Fabrika natron vreća `MONDI` Paraćin,
7. Štofara D.o.o.Paraćin

Do početka procesa tranzicije opština Paraćin je bila jak i poznat industrijski centar sa tradicijom starijom od jednog veka. Početkom devedesetih godina došlo je do snažnog opadanja privrednih aktivnosti u industrijskim preduzećima opštine Paraćin koja su u nekim slučajevima dovela do stečaja.

Karakteristično za sektor industrije je da, dok su pojedina preduzeća i danas u fazi intenzivnog rada i razvoja (prehrambena industrija i industrija cementa) druga prolaze kroz težak period tranzicije.

Uspešnom privatizacijom fabrike cementa koja danas posluje kao Holcim (Srbija) d.o.o. kao i privatizacijom „Srpske fabrike stakla" u februaru 2007. kada je fabrika prešla u posed novog vlasnika - bugarske firme "Rubin" iz Plevna, stvorili su se uslovi za dalje oživljavanje industrije. U prilog ovome ide i realizacija projekta izgradnje Industrijske zone u Zmiču kod Paraćina čime bi se otvorila vrata novim investicijama i kreirala nova radna mesta.

Kroz organizovanje sajma male privrede i pomoći Opštem udruženju preduzetnika čine se pokušaji promocije lokalnih preduzetnika, čiji sektor jača i ima sve veći značaj u privredi opštine. Najznačajnija preduzeća koja su formirana kao preduzetnički poduhvati su:

1. Fabrika sokova "Bahus"
2. Fabrika natron vreća "Mondi"
3. Trgovinsko preduzeće, benzinske pumpe i fabrika za proizvodnju mleka i mlečnih proizvoda, PP "Mihajlović"
4. Građevinska firma AD "Spektar-invest"
5. PP "Transkop"
6. PP "Profesional promet"
7. PP "Grading"
8. PP "Eurotrgovina", Donja Mutnica
9. PP "Skandinavija promet"
10. PP "Pavlović promet", Sinji Vir
11. PP "Stubica", Stubica
12. Pekara "Izvor"
13. Preduzeće za saobraćaj i spoljnu trgovinu, d.o.o.. "Dorotej", Donja Mutnica
14. M T S – Preduzeće za proizvodnju i održavanje komunikacionih aparata, uređaja i sistema, Paraćin
15. D.O.O."Polet"

16. D.O.O: "Ishrana produkt"

17. D.O.O."Petković"

Poljoprivredna proizvodnja u opštini Paraćin je po svojim karakteristikama odraz stanja u poljoprivredi na nivou države. Godinama suočena sa istim problemima, a bez izraženog ulaganja odnosno bez većih investicija, kako na nivou države tako i na nivou privatnog sektora, poljoprivreda je vremenom poprimila karakteristike ekstenzivne i neprofitabilne delatnosti koju karakteriše usitnjenost katastarskih parcela, amortizovana oprema i mašine, veliki odliv radne snage, nedostatak sistema za navodnjavanje, slaba mogućnost plasmana, slaba edukovanost, nedostatak preradnih kapaciteta...

Posmatrajući probleme sa kojima se susreće poljoprivreda, može se povući dosta paralela i sa razvojem turizma. Pored izvesnih potencijala, osnovna karakteristika je neiskorišćenost potencijala i nepostojanje kapaciteta. U samom centru grada na levoj obali Crnice nalazi se hotel Petrus bez kategorije sa 115 ležajeva. Na 17 km od Paraćina ka Zaječaru je izletišta Grza sa hotelom "Koliba", koji poseduje 110 ležajeva. Na izvoru reke Crnice locirano je turističko naselje Sisevacu kome je i hotel "Borje". Hotel je imao 60 ležajeva, otvoreni bazen i sportske terene, ali trenutno ne radi. Od novoizgrađenih kapaciteta postoji i motel "Dorotej" na putu Paraćin – Zaječar kod sela Donja Mutnica, sa 65 ležajeva i dečijim bazenom.

Ostali smeštajni kapaciteti obuhvataju Motel "Profesional" u Paraćinu (6 ležajeva), Vilu "Modeks" u Paraćinu, Klub sa prenoćištem "Polet" u Paraćinu i Dečije odmaralište "Bambi" na Grzi sa 96 ležaja. U okolini Paraćina postoje mogućnosti za razvoj kulturno-istorijskog, tranzitnog, izletničkog i ekskurzionog turizma, ali najbolja perspektiva je u tranzitnom turizmu.

Lovni turizam, koji ima tradiciju na lovištima Južnog Kučaja, zahteva takođe ulaganja u obnavljanje smeštajnih kapaciteta, pratećih sadržaja i putne infrastrukture.

4.1 Bruto društveni proizvod (društveni proizvod)

Podaci o bruto domaćem proizvodu (BDP) u statističkoj metodologiji Srbije dostupni su samo za Republiku ukupno, dok se bazični ekonomski indikatori za nivo opština, odnosno okruga objavljuvani su samo kao društveni proizvod i narodni dohodak i to do 2005. U skladu s međunarodnim preporukama i standardima, Republički zavod za statistiku je prestao sa obračunom makroekonomskih agregata prema konceptu materijalne proizvodnje, tako da je 2005. poslednja godina za koju se raspolaže podacima o društvenom proizvodu. Republički zavod za statistiku Srbije objavljuje najnovije rezultate obračuna bruto domaćeg proizvoda (BDP) i njegove finalne upotrebe, u tekućim cenama, i BDP u stalnim cenama 2002. godine, po proizvodnom metodu, za Republiku Srbiju za period 2004 – 2006 ali ne više i za nivo opštine.

Zbog ovog metodološkog zaokreta, pratiti razvoj ekonomije na nivou opština, postaje vrlo komplikovan zadatak, a u nedostatku baza podataka koje bi se vodile na nivou lokalne samouprave, to će u budućem vremenu biti još teže.

Društveni proizvod predstavlja količinu proizvoda i usluga proizvedenih za finalnu potrošnju i iskazanih vrednosno. Iako je to u principu makroekonomski pokazatelj, te u tom smislu mnogo upotrebljiviji za makroekonomske analize, nedostatak podataka u stalnim cenama ili u evrima, koji bi bili upotrebljivi u nekom dužem vremenskom periodu, uslovlili su da se u ovoj analizi pažnja više posveti narodnom dohotku (ND) kao indikatoru makroekonomskih trendova u regionu.

Tabela 7: Društveni proizvod per capita u din.

DP per capita	2004	2005	Nivo 2004 RS=100	Nivo 2005 RS=100	Nivo 2005/2004
Republika Srbija	137.293	143.009	100,00%	100,00%	104,16%
Pomoravski okrug	98.013	105.328	71,39%	73,65%	107,46%
Paraćin	113.170	119.906	82,43%	83,84%	105,95%

Izvor: Republički zavod za statistiku

Na osnovu podataka Republičkog zavoda za statistiku, pad društvenog proizvoda u periodu između 1990-2002 iznosio je oko 63% u Pomoravskom okrugu.

Privreda je usled NATO intervencije bila potpuno blokirana u 1999 i svi pokazatelji su drastično pali. Prvi oporavak privreda doživljava u 2000. a on se lagano nastavlja u narednim godinama.

Ono što je evidentno, jeste da je društveni proizvod po glavi stanovnika na nivou okruga za više od jedne četvrtine manji u odnosu na Republiku. Što se tiče opštine Paraćin, situacija je malo bolja nego što je to na nivou okruga, ali je i dalje društveni proizvod po glavi stanovnika dosta niži nego što je to republički prosek (za nešto manje od jedne petine). Situacija se iz godine u godinu popravlja, tako da društveni proizvod raste i to po stopi nešto višoj nego što je to republički prosek. Tako Pomoravski okrug beleži rast društvenog proizvoda u 2005 za 7,46% u odnosu na 2004. dok u opštini Paraćin raste po stopi od 5,95%.

4.2 Narodni dohodak

Kada je analiza narodnog dohotka u pitanju, trebalo bi imati u vidu nekoliko činjenica:

- Narodni dohodak predstavlja razliku između društvenog proizvoda i amortizacije na godišnjem nivou. U tom smislu, on je računovodstvena kategorija.
- Narodni dohodak je doživeo izuzetan pad u periodu 1990-2000
- Stepenn narodnog dohotka u Pomoravskom okrugu je izuzetno zavistan od industrije
- I pored nedovršene privatizacije dominantnu ulogu u stvaranju narodnog dohotka u Pomoravskom okrugu imaju preduzeća u privatnom vlasništvu.

Tabela 8: Narodni dohodak ukupno i per capita u 000 din.

ND	Ukupno 2003	Ukupno 2004	Ukupno 2005	Per capita 2003	Per capita 2004	Per capita 2005	Nivo 2005, Srbija = 100
Republika Srbija	665.003.241	887.723.556	918.732.972	88,3	118,9	123,5	100
Pomoravski okrug	16.883.181	18.898.480	21.012.054	74,4	84,0	94,0	76,2
Paraćin	3.623.554	5.456.598	6.135.685	62,2	94,2	106,5	86,2

Izvor: Republički zavod za statistiku

Opština Paraćin doprinosila je narodnom dohotku Republike Srbije sa svega 0,54% u 2003. godini, odnosno sa 0,62% u 2004. i 0,67% u 2005, što govori o relativno bržem oporavku opštine Paraćin od ostatka Srbije, odnosno o relativno većem rastu u odnosu na Republiku.

Slično kao i društveni proizvod i narodni dohodak opštine Paraćin po glavi stanovnika je niži od republičkog (za oko 15%), što je opet nešto povoljnije nego na nivou okruga gde je on niži za 25%. Pri ovome, naravno, treba da se ima u vidu i činjenica da upravo Paraćin pored Jagodine, sa relativno visokim ND u odnosu na druge opštine sa okruga, izravnava ovu razliku. Drugim rečima, Paraćin je, ne računajući Jagodinu, u znatno povoljnijem položaju od ostalih opština Pomoravskog okruga. Ono što može da zabrinjava je činjenica, koja se odnosi na dobar deo Srbije, da je učešće narodnog dohotka u ND Republike veće nego učešće društvenog proizvoda u društvenom proizvodu Republike, što znači da se manje sredstava odvaja u amortizaciju i da je kapital ugroženiji.

Kada se narodni dohodak posmatra po delatnostima mnogo zanimljiviji podaci dobijaju se iz tabele 10 koja posmatra procentualno učešće pojedinih delatnosti u kreiranju ukupnog narodnog dohotka, nego iz tabele 9 koja daje samo apsolutne vrednosti.

Ipak, posmatrajući apsolutne vrednosti narodnog dohotka, nameću se nekoliko zaključka:

- Opština Paraćin kreira skoro trećinu narodnog dohotka okruga
- Opština Paraćin kreira više od 50% narodnog dohotka okruga koji se stvara u prerađivačkoj industriji
- Opština Paraćin kreira svega 0,03% narodnog dohotka okruga koji se stvara u rudarstvu
- Opština Paraćin kreira više od trećine narodnog dohotka okruga koji se stvara u trgovini.
- Opština Paraćin kreira manje od četvrtine narodnog dohotka okruga u poljoprivredi

Tabela 9: Narodni dohodak po delatnostima 2005 (apsolutne vrednosti) – u 000 din.

Delatnost	Republika Srbija	Pomoravski okrug	Paraćin
Ukupno	918732972	21012054	6135685
Poljoprivreda, lov, šumarstvo i vodoprivreda	156046929	5032603	1159589
Ribarstvo	390938	1348	-
Vađenje ruda i kamena	45488735	1416631	528
Prerađivačka industrija	249401453	5722830	2914668
Proizv. i snabd. el. energijom, gasom i vodom	17710789	1157588	294770
Građevinarstvo	67323353	1996152	171512
Trgovina na veliko i malo, opravka	226919194	3589316	1200253
Hoteli i restorani	16602919	301131	46949
Saobraćaj, skladištenje i veze	95716030	1501175	308749
Aktivnosti u vezi s nekretninama, iznajmlj.	38916575	220504	31243
Zdravstveni i socijalni rad	2167557	70095	7250
Ostale komunalne društv. i lične usluge	2048500	2681	174

Izvor: Republički zavod za statistiku

Indikativno je da privredna struktura opštine Paraćin u mnogome izgleda drugačije nego što je to slučaj sa privrednom strukturom na okrugu, međutim ona otprilike prati strukturu u Republici. Dok se Pomoravski okrug i Republika Srbija znatno razlikuju po učešću poljoprivrede u ukupnom narodnom dohotku, ona u opštini Paraćin kreira tek 18.9% ukupnog narodnog dohotka (za razliku od okruga gde ona čini skoro 24%), odnosno narodni dohodak poljoprivrede u opštini Paraćin je nešto viši od onog u Republici (za 2%), ali je zato niži za 5% nego na nivou okruga posmatrajući njegovo prosečno učešće u ukupnom narodnom dohotku.

Da se radi o izrazito industrijskoj opštini, govori i činjenica da je učešće narodnog dohotka prerađivačke industrije skoro duplo veće nego što je to u Republici. Na okrugu je ono skoro izjednačeno sa Republikom, međutim, treba imati u vidu da je opština Paraćin kao druga najveća u okrugu ipak opterećena brojnim problemima, a o tome može da govori i da je udeo građevinarstva svega 2,8% što je skoro četiri puta manje nego na nivou okruga, dok su poslovi u vezi sa nekretninama učestvovali svega sa 0,51% u ukupnom narodnom dohotku (duplo manje nego na nivou okruga i 8 puta manje nego na nivou Republike).

Zanimljiva je činjenica i da je u Pomoravskom okrugu učešće narodnog dohotka trgovine u ukupnom narodnom dohotku za trećinu manje nego na nivou Republike (u Paraćinu je, manje za petinu). Ovo takođe govori o dominaciji industrije, ali može biti i rezultat znatno slabije kupovne moći stanovništva u odnosu na republički prosek.

Tabela 10: Narodni dohodak po delatnostima 2005 (relativno učešće)

Delatnost	Republika Srbija	Pomoravski okrug	Paraćin
Ukupno	100,00%	100,00%	100,00%
Poljoprivreda, lov, šumarstvo i vodoprivreda	16,99%	23,95%	18,90%
Ribarstvo	0,04%	0,01%	-
Vađenje ruda i kamena	4,95%	6,74%	0,01%
Prerađivačka industrija	27,15%	27,24%	47,50%
Proizv. i snabd. el. energijom, gasom i vodom	1,93%	5,51%	4,80%
Građevinarstvo	7,33%	9,50%	2,80%
Trgovina na veliko i malo, opravka	24,70%	17,08%	19,56%
Hoteli i restorani	1,81%	1,43%	0,77%
Saobraćaj, skladištenje i veze	10,42%	7,14%	5,03%
Aktivnosti u vezi s nekretninama, iznajmlj.	4,24%	1,05%	0,51%
Zdravstveni i socijalni rad	0,24%	0,33%	0,12%
Ostale komunalne društv. i lične usluge	0,22%	0,01%	0,00%

Izvor: Republički zavod za statistiku

Gledano po oblicima svojine, može se primetiti pre svega da učešće društvene svojine u kreiranju narodnog dohotka drastično opada iz godine u godinu. To je posledica sa jedne strane brojnih problema u poslovanju, neefikasnosti društvene svojine kao takve, i, naravno procesa privatizacije.

Ušesće društvene svojine u generisanja narodnog dohotka opalo je od blizu 80% u 1990. na svega 3% u 2005. u opštini Paraćin. Na nivou okruga taj udeo je još manji i iznosio je 2,65% u 2005. S obzirom da proces privatizacije odmiče, a da će primenom zakona o stečaju neka preduzeća možda biti i likvidirana, za očekivati je da u narednih par godina učešće društvene svojine postane minimalno, ili jednako nuli.

Naravno, obrnut je proces kada je u pitanju privatna svojina, a u opštini Paraćin ona učestvuje nešto više u kreiranju ukupnog narodnog dohotka u poređenju sa Republikom. Glavni razlog za to je, kao što je navedeno, činjenica da je privatizacija skoro završena, ali i zbog činjenice da je zadružna svojina proizvodila samo gubitke, kao i da je državna svojina sa znatno manjim učešćem.

Tabela 11: Narodni dohodak po oblicima svojine 2005

Opis	Republika Srbija		Pomoravski okrug		Paraćin	
	Ukupno u 000 din.	%	Ukupno u 000 din.	%	Ukupno u 000 din.	%
Ukupno	918732972	100,00%	21012054	100,00%	6135685	100,00%
Društvena svojina	29653840	3,23%	556912	2,65%	200281	3,26%
Svega privatna svojina	695098326	75,66%	16412733	78,11%	5286514	86,16%
Preduzeća	483118626	52,59%	8561373	40,75%	3685604	60,07%
Gazdinstva i radnje	211979700	23,07%	7851360	37,37%	1600910	26,09%
Zadružna svojina	6203553	0,68%	20476	0,10%	-2207	-0,04%
Mešovita svojina	60269246	6,56%	806219	3,84%	241527	3,94%
Državna svojina	127508007	13,88%	3215714	15,30%	409570	6,68%

Izvor: Republički zavod za statistiku

Kada se posmatra kreiranje narodnog dohotka po oblicima svojine, za opštinu Paraćin indikativan je i još jedan podatak: U privatnoj svojini veće je učešće preduzeća nego radnji i gazdinstava (za razliku od okruga gde je situacija malo drugačija i gazdinstva i radnje se prilično približavaju preduzećima) što govori, pre svega, o tome da su iz privatnih inicijativa već stvorena neka uspešna preduzeća, odnosno o tome da je privatizacija učinila neka privatizovana preduzeća efikasnijim.

4.3 Zaposlenost i nezaposlenost

Broj zaposlenih, posmatrano od 1990 pa do danas, doživljava konstantni pad. Posmatrano u periodu od 1990-2005 ukupan broj zaposlenih smanjen je za oko 16%. Iako sam pad broja zaposlenih predstavlja negativnu tendenciju, on sa druge strane, ima i nekih pozitivnih implikacija. Broj zaposlenih u društvenim i državnim preduzećima bio je znatno iznad optimalnog, tako da se sa smanjenjem broja zaposlenih u mnogim preduzećima otvaraju mogućnosti za racionalnije i rentabilnije poslovanje.

Proces koji bi trebalo da se odvija paralelno, a koji se nije desio jeste otvaranje novih radnih mesta, kako bi se uposlili oni radnici koji kao tehnološki višak napuštaju društvena preduzeća.

U 2006. godini u opštini Paraćin bilo je 12.021 zaposlenih, što predstavlja svega 19,5% ukupnog broja zaposlenih na nivou okruga.

Tabela 12: Broj zaposlenih u 2006

Zaposleni 2006	Ukupno	Od toga žene, %	Zaposleni u preduzećima, ustanovama, zadrugama i dr. organiz.	Lica koja samostalno obavljaju delatnost	Ukupno na 1000 stanovn.	Zaposleni u preduzeć., ustanovama, zadrugama i dr. organiz. na 1000 st.
REPUBLIKA SRBIJA	2025627	43,1	1471750	553877	274	199
Pomoravski okrug	61653	44,4	35345	26308	278	159
Paraćin	12021	39,1	8360	3661	210	146

Izvor: Republički zavod za statistiku

Iz tabele br. 12 vidi se da je u poređenju sa republičkim prosekom opština Paraćin u nešto nepovoljnijem položaju, s obzirom da čak za 24% ima manje zaposlenih na 1000 stanovnika. Sa druge strane, Pomoravski okrug je iznad republičkog proseka.

Međutim, ovu sliku može da dodatno pokvari podatak da je broj zaposlenih u septembru 2008. godine porastao u odnosu na prosek iz 2006. za svega 100 zaposlenih (u opštini Paraćin bilo je 12.119 zaposlenih). Isto tako, podatak da u opštini Paraćin tek svaki peti stanovnik radi, govori o neophodnosti otvaranja novih radnih mesta.

Tabela 13: Broj zaposlenih u martu 2008

Zaposleni	Ukupno 31.3.2008	Od toga privatni preduzetnici i njihovi zaposleni
REPUBLIKA SRBIJA	2006047	574466
Pomoravski okrug	60521	26124
Paraćin	12096	4202

Izvor: Republički zavod za statistiku

Kada posmatramo strukturu broja zaposlenih po delatnostima, očigledno je da prerađivačka industrija (kao što je već konstantovano), predstavlja nosilac privrednih aktivnosti u opštini Paraćin. Od ukupnog broja zaposlenih, ona upošljava 27%. Relativno mali broj zaposlenih u poljoprivredi treba uzeti sa posebnom rezervom, zbog toga što, posebno u poljoprivredi, ima najviše neregistrovanih radnika, a i zbog metodologije Republičkog zavoda za statistiku koja pod zaposlenima podrazumeva lica koja su zaposlena u preduzeću, ustanovi ili kod privatnog preduzetnika, dok ne obuhvata tzv. individualne poljoprivredne proizvođače.

Ostale delatnosti takođe (i to svaka poanosob), zapošljavaju daleko manji procenat radnika, pa se potreba diversifikacije privrede nameće kao neophodnost.

Ono što posebno ohrabruje je činjenica da u opštini čak jedna trećina zaposlenih spada u grupu samozapošljenih (privatni preduzetnici), što je nešto više u odnosu na republički prosek (25%) i potvrđuje činjenicu da je stanje privatnog preduzetništva u opštini Paraćin

nešto povoljnije u odnosu na okruženje, odnosno da predstavlja bazu koja može značajnije pokrenuti razvoj.

Tabela 14: Broj zaposlenih na dan 31.3.2008. po delatnostima

Delatnost	REPUBLIKA SRBIJA	Pomoravski okrug	Paraćin
Ukupno	2006047	60521	12096
poljoprivreda, šumarstvo i vodoprivreda	49320	977	89
ribarstvo	1083	6	0
vađenje ruda i kamena	23658	1119	0
prerađivačka industrija	374944	11888	3217
proiz. el. energije gasa i vode	45704	1350	169
građevinarstvo	82355	867	134
trgovina na veliko i malo, opravka	200656	3945	1360
hoteli i restorani	23674	326	55
saobraćaj, skladištenje i veze	108515	1974	518
finansijsko posredovanje	31910	197	33
poslovi s nekretninama, iznajmljivanje	73625	778	140
državna uprava i socijalno osiguranje	68785	1755	319
obrazovanje	133784	3520	800
zdravstveni i socijalni rad	159833	4679	817
dr. komunalne, društvene i lične usluge	53735	1016	243
Privatni preduzetnici i lica koja samostalno obavljaju delatnost	574466	26124	4202

Izvor: Republički zavod za statistiku

Proces koji je bio sve vreme paralelan sa smanjenjem broja zaposlenih posmatrajući period od 1990. na ovamo jeste proces stalnog povećanja broja nezaposlenih lica u opštini Paraćin (treba imati u vidu da su u poslednjim godinama oba procesa relativno stabilna, tako da u poslednje tri godine nije došlo do značajnije promene ni u broju zaposlenih, ni u broju nezaposlenih). Ovaj broj je od oko 5000 iz 1990. godine narastao na 8.164 u junu 2008. godine.

Tabela 15: Broj nezaposlenih

Nezaposleni	2004	2005	2006	2006/2004
REPUBLIKA SRBIJA	969 888	895 697	916257	94,47%
Pomoravski okrug	31 025	25 058	28040	90,38%
Paraćin	9 202	7 876	8908	96,81%

Izvor: Republički zavod za statistiku

Iz navedenih brojki mogu se izvući i neki zaključci:

- Broj zaposlenih je opao za oko 16% u periodu od 15 godina
- Broj nezaposlenih je povećan za oko 60% za petnaest godina

- Pad broja zaposlenih znatno je manji od pada narodnog dohotka, što znači da je produktivnost značajno smanjena
- Porast broja nezaposlenih je znatno izraženiji u periodu 2000-2005 nego u periodu 1990-2000.
- Kvalifikaciona, starosna i struktura po polu nezaposlenih su nepovoljne.

4.4 Investicije

Osnovni cilj koji zemlje u tranziciji teže ostvariti jeste postizanje stabilnog, dugoročnog privrednog rasta koji će se zasnivati na povećanju investicija, poboljšanju tehnološke baze i povećanju konkurentnosti proizvoda na međunarodnom tržištu. U ostvarenju ovog cilja investicije, a pre svega strane direktne investicije, imaju vrlo značajnu ulogu. Investicije doprinose procesu tranzicije direktno, kroz priliv kapitala i indirektno kroz transfer tehnologije, menadžerskog, proizvodnog i organizacionog know - how-a, kroz stvaranje novih prodajnih kanala za domaća preduzeća i kroz jačanje konkurencije i procesa restrukturiranja u domaćoj privredi.

Iako opštinu Paraćin kao i veliki broj drugih opština u Srbiji koje prolaze proces tranzicije karakteriše visok stok ukupnog kapitala u privredi, kao rezultat preteranog investiranja tokom planskog perioda, značajan deo tog kapitala je fizički i tehnološki zastareo. Investicije za obnavljanje i uvećanje domaćeg stoka kapitala, ali i za održavanje koraka sa relativno najnovijim tehnološkim dostignućima u svetu predstavljaju neophodan elemenat za ostvarivanje dugoročnog rasta. Simboličan nivo domaće štednje i veoma niska akumulativnost privrede nameću u narednom periodu značaj privlačenja stranog kapitala neophodnog za popunjavanje investicionog jaza i iskorišćavanje realokacionih rezervi.

Tabela 16: Investicije po karakteru izgradnje i tehničkoj strukturi 2006 u 000 din.

Investicije po karakteru izgradnje i tehničkoj strukturi 2006	Republika Srbija		Pomoravski okrug		Paraćin	
Ukupno	340795050	100,0%	4997356	100,0%	1658150	100,0%
Novi kapaciteti	161914359	47,5%	2689608	53,8%	659299	39,8%
Rekonstrukcija	111395530	32,7%	1915318	38,3%	941268	56,8%
Održavanje	67485161	19,8%	392430	7,9%	57583	3,5%
Građevinski radovi	150217602	44,1%	1837953	36,8%	954964	57,6%
Domaća oprema	104660798	30,7%	2505256	50,1%	287585	17,3%
Uvozna oprema	72078453	21,2%	612455	12,3%	411975	24,8%
Ostalo	13838197	4,1%	41692	0,8%	3626	0,2%

Izvor: Republički zavod za statistiku

Iz tabele br. 16 može se videti da je u opštinu Paraćin investirana 1/3 ukupnih investicija na okrugu, ali isto tako i da je znatno manje investicija usmereno u nove kapacitete nego što je to slučaj u Pomoravskom okrugu, odnosno što je prosek za celu republiku (svega 39,8%, dok je na nivou okruga u nove kapacitete otišlo 53,8% svih investicija, a na nivou republike taj

procenat je 47,5). Naravno kao posledica toga, više je investirano u rekonstrukciju postojećih kapaciteta – u opštini Paraćin na rekonstrukciju u 2006 godini otpadalo je čak 56,8% svih investicija.

U opštini Paraćin primetna je i još jedna negativna tendencija koja je znatno izraženija nego na nivou republike, a to je da se više investiralo u uvoznu nego u domaću opremu, što dodatno ugrožava platni bilans i ne deluje stimulatивно na razvoj domaće proizvodnje. Uzroke ovoga možemo, pored ostalog, naći i u činjenici da su dva verovatno najznačajnija preduzeća – Holcim i Fabrika Stakla, po obavljenoj privatizaciji, dobili inostrana preduzeća za vlasnike.

Ukoliko posmatramo investicije po delatnostima, uočljivo je da je tokom 2006. godine najviše uloženo u prerađivačku industriju, a sve ostale delatnosti znatno zaostaju.

Tabela 17: Investicije po delatnostima 2006 u 000 din.

Investicije po delatnostima (2006)	REPUBLIKA SRBIJA	Pomoravski okrug	Paraćin
Ukupno	340795050	4997356	1658150
poljoprivreda, šumarstvo i vodoprivreda	13016883	107772	-
ribarstvo	233486	-	-
vađenje ruda i kamena	3784700	-	-
prerađivačka industrija	75140099	1630051	1057211
proiz. el. energije gasa i vode	28305673	756444	338593
građevinarstvo	32485000	191422	86944
trgovina na veliko i malo, opravka	43723738	209373	55412
hoteli i restorani	7124124	10499	-
saobraćaj, skladištenje i veze	47265250	1345	42
finansijsko posredovanje	16477219	120867	59686
poslovi s nekretninama, iznajmljivanje	28489749	3000	-
državna uprava i socijalno osiguranje	21391376	39866	11144
obrazovanje	7100190	1702094	11711
zdravstveni i socijalni rad	8773483	158755	28965
dr. komunalne, društvene i lične usluge	7484080	65868	8442

Izvor: Republički zavod za statistiku

4.5 Zarade

Iako je praćenje zarada za duži vremenski period vrlo komplikovano, zbog stalno prisutne inflacije, kao i zbog izmena zakona o obaveznim doprinosima, koje su bile česte u prethodnom periodu, iz podataka o prosečnim zaradama na nivou Republike i opštine Paraćin, uočljivo je da su zarade u opštini Paraćin niže nego u Republici.

Takođe, pravilo je i da su zarade znatno više u vanprivredi nego u privredi, što uz činjenicu da se gro ekonomske strukture opštine odvija u oblasti privrede (prerađivačka industrija), ilustruje relativno nizak životni standard stanovništva.

Tabela 18: Zarade u oktobru 2008.

Zarade	Prosečna bruto zarada		Prosečna zarada bez poreza i doprinosa	
	X 2008	I-X 2008 / I-X 2007	X 2008	I-X 2008 / I-X 2007
REPUBLIKA SRBIJA	47883	118,96	34311	119,05
Pomoravski okrug	41652	115,47	29783	115,19
Paraćin	41004	111,12	29462	110,91

Izvor: Republički zavod za statistiku

Sa druge strane, u periodu od 2000. do 2005. godine dolazi do konstantnog porasta realnih zarada, tako da u odnosu na oktobar 2003. godine kada je prosečna bruto zarada u opštini Paraćin iznosila 150 € dolazi do porasta na 500 € u oktobru ove godine.

4.6 Preduzeća i radnje

Posmatrajući broj registrovanih preduzeća i radnji na nivou Pomoravskog okruga i u opštini Paraćin i imajući u vidu da je lociranje većih industrijskih postrojenja u prethodnom periodu bilo pre posledica političkih odluka nego ekonomskih faktora, mogu se izvući sledeći zaključci:

- U periodu od poslednjih pet godina došlo je do porasta broja registrovanih preduzeća i radnji
- Porast je zabeležen u svim vrstama vlasništva izuzev u društvenom koje se smanjuje, pre svega zbog privatizacije
- Više od polovine preduzeća i trećine radnji registrovano je u oblasti trgovine, a nešto manje u oblasti industrije
- Tek oko 30% preduzeća je aktivno
- Mala i srednja preduzeća čine više od 90% ukupnog broja aktivnih preduzeća
- Broj registrovanih radnji je takođe u porastu ali sa slabim uticajem na povećanje broja zaposlenih
- Relativno je mali broj preduzeća u vlasništvu stranog kapitala, ali su ona značajnija sa stanovništva stvaranja vrednosti i broja radnih mesta

Tabela 19: Broj registrovanih preduzeća u opštini Paraćin (30.04.2006).

Registrovana preduzeća	Ukupno	Malo	Srednje	Veliko
Paraćin	672	651	15	6

Izvor: Agencija za privredne registre

Broj registrovanih preduzeća u opštini Paraćin čini skoro trećinu (31,5%) ukupnog broja registrovanih preduzeća u Pomoravskom okrugu. Kao što je navedeno, broj preduzeća u industriji čini nešto manje od 30% od ukupnog broja registrovanih preduzeća, dok u je poljoprivredi registrovano svega 23 preduzeća, odnosno oko 3%. Trgovina je, što se tiče broja registrovanih preduzeća najdominantnija sa 380 registrovanih, odnosno 56,6%.

Tabela 20 Broj registrovanih preduzeća u Opštini Paraćin (30.04.2006).

Delatnost	Broj preduzeća
Poljoprivreda, šumarstvo i vodoprivreda	23
Ribarstvo	0
Vađenje ruda i kamena	1
Prerađivačka industrija	141
Proizvodnja el. Energije, gasa i vode	1
Građevinarstvo	12
Trgovina na veliko i malo, opravka	380
Hoteli i restorani	10
Saobraćaj, skladištenje i veze	56
Finansijsko posredovanje	0
Poslovi sa nekretninama, iznajmljivanje	36
Obrazovanje	6
Zdravstveni i socijalni rad	0
Druge komunalne, društvene i lične usluge	6
Svega	672

Izvor: Agencija za privredne registre

Kada su u pitanju radnje, njihova struktura približno prati strukturu registrovanih preduzeća. Značajnija razlika je u procentualno nešto manjem broju radnji registrovanih u oblasti trgovine 38%.

Tabela 21: Broj registrovanih radnji (30.04.2006).

Delatnost	Ukupno	Prerađ. industrija	Ostale kom. i uslužne aktivnosti	Poslovi s nekretn.	Saobr. i veze	Trgovina	Ugost. i turizam	Zdravstvo
Paraćin	1280	378	120	46	125	489	95	27

Izvor: Agencija za privredne registre

5. LOKALNI EKONOMSKI RAZVOJ

5.1 Uloga lokalne samouprave u ekonomskom razvoju

Savet Evrope je pripremio materijal o ulozi opština u ekonomskom razvoju koji bi trebalo da bude neka vrsta vodiča. Treba reći da je u različitim zemljama Evrope, uloga lokalnih samouprava u ekonomskom razvoju vema različita, ali ipak, generalni zaključak je da opština ne bi trebalo da ima direktnu ulogu u komercijalnom poslovanju. One takođe treba da budu neutralne, kada je reč o osnivanju novih i poslovanju postojećih preduzeća. Opštine treba da imaju prevashodnu ulogu u **stvaranju povoljnih uslova** okruženja, u kome će preduzeća moći da uspešno posluju.

Opštine imaju ulogu ključnog lokalnog partnera u povezivanju različitih institucija, organizacija i preduzeća, čime mogu uticati na unapređenje privrednog razvoja. Međutim, šta razvoj povoljnog okruženja konkretno znači, ostaje da bude odlučeno na lokalnom nivou, u saradnji svih lokalnih stakeholdera. Od uspešnosti opštine da prepozna i definiše svoju ulogu u mnogome će zavistiti i njen ekonomski položaj.

Jedan od primera dobre prakse u Evropskoj Uniji je da gradonačelnici oko 30-50% svog radnog vremena provode u lobiranju za unapređenje lokalnog privrednog razvoja.

Lokalne samouprave u EU u stvaranju povoljne klime za rast privrede učestvuju kroz planiranje načina korišćenja zemljišta, obezbeđenje lokacija, obuke i saveta za preduzetnike. One ohrabruju organizovanje novih preduzeća na njihovom području i to tako što redovno pripremaju analize poslovanja i stanja ekonomskog razvoja na svojoj teritoriji, staraju se o dozvolama za rad i obezbeđenju informacija o raspoloživim podsticajnim sredstvima.

Opštine pomažu da se koncipiraju i sprovedu ciljevi EU programa u saradnji sa višim (regionalnim) nivoima vlasti i ostalim lokalnim akterima.

Evropska iskustva pokazuju da razvoj sektora MSP pruža najveće mogućnosti za zapošljavanje stanovništva. Ovaj sektor je, globalno gledano, uredniji poreski obveznik nego velika preduzeća, a u ostvarenom BDP zemalja EU učestvuje sa blizu 80%.

5.2 Zakonski okvir

Mada dužnost opština u unapređenju lokalnog privrednog razvoja u Srbiji nije posebno definisana Zakonom o lokalnoj samoupravi, opštine moraju imati svoju ulogu u procesu zapošljavanja radnika koji su izgubili posao usled restrukturiranja privrede i transferu tog viška radnika u sektor MSP.

Uloga opština u ekonomskom razvoju u Srbiji u celini je skromna. Opštinske vlasti nemaju adekvatne ingerencije u ovoj oblasti. Za to postoji nekoliko razloga:

- Ustavom i Zakonom o lokalnoj samoupravi nisu predviđene velike kompetencije opština u ovoj oblasti. Prema Zakonu, opštine su zadužene da donose programe razvoja, urbanističke planove, uređuju i obezbeđuju razvoj komunalnih delatnosti,

donose programe uređenja građevinskog zemljišta, uređuju i obezbeđuju korišćenje poslovnog prostora kojim upravljaju, staraju se o razvoju i unapređenju turizma, ugostiteljstva, zanatstva i trgovine, podstiču i pomažu razvoj zadrugarstva itd;

- Glavne ekonomske funkcije u Srbiji su centralizovane na republičkom nivou, što ostavlja malo prostora za aktivnosti opština u oblasti ekonomije (privatizacija, Fond za razvoj, kapitalne investicije, budžetski prihodi). Proces decentralizacije i regionalizacije, posebno u sferi ekonomskog razvoja, barem za sada, nije sproveden. Model "top-down" odlučivanja preovladava u funkcionisanju gotovo svih institucija na republičkom nivou, na nivou okruga i opština;
- Ograničeni lokalni budžeti onemogućavaju direktne investicije u ekonomski razvoj, posebno u manjim i manje razvijenim opštinama;
- Nedostatak institucija za lokalni ekonomski razvoj (lokalne mikro-kreditne institucije, nebankarske institucije za razvoj lokalnih klastera MSP, tehničku pomoć, programe samozapošljavanja, obrazovanja i obuke);
- Ograničeni broj i sposobnosti lokalnih kadrova i neodgovarajući kapaciteti opština za lokalni ekonomski razvoj;
- Politička nestabilnost i stalne promene lokalnih vlasti, kao i nedostatak motivacije za rad na dugoročnom, održivom ekonomskom razvoju;
- Nepovoljni uslovi za brži ekonomski razvoj u Srbiji.

U takvim okolnostima opštine su sledile različitu praksu u pogledu ekonomskog razvoja:

- Neke od njih nisu radile praktično ništa, sem onoga što je bilo propisano Zakonom. One su svoje delovanje svele na upravljanje komunalnim sistemima, davanje dozvola za rad lokalnim preduzetnicima, regulisanje saobraćaja, turističkih taksi. Pored toga one su lobirale organe vlasti na republičkom nivou za dobijanje što više sredstava, uglavnom za unapređenje lokalne infrastrukture i za subvencije lokalnim preduzećima;
- Manji broj opština, uglavnom naprednije i veće (dobri primeri su Inđija, Vršac), sem onoga što je bilo propisano Zakonom, radile su na stvaranju povoljnog okruženja za razvoj preduzetništva, kroz institucije za podsticanje razvoja MSP, organizovanje obrazovanja i obuke. Neke od tih aktivnosti su bile finansirane kroz donatorske programe;
- Neke uglavnom naprednije i veće opštine obezbeđivale su sredstva za razvoj ili revitalizaciju postojećih preduzeća;
- Neke opštine su pokušale da kroz obezbeđivanje industrijskih zona privuku nove investicije i investitore. Ovlašćenja opština u ovoj oblasti su skromna, a do sada ostvareni rezultati nisu puno vidljivi. Primer propusta u ovoj oblasti mogu da budu slučajevi u kojima je pojedinim investitorima dodeljivano pravo korišćenja zemljišta, bez ugovornih obaveza o investiranju. Na taj način pojedine parcele zemljišta planirane za nove investicije su ostajale "prazne", a opština je izgubila mogućnost kontrole nad ovim parcelama.
- Povedene primerima dobre prakse, mnoge opštine pokušavaju da implementiraju različite institucionalne modele podrške lokalnom ekonomskom razvoju, ponekad bez adekvatne pripreme i analize, pa su i rezultati često izostajali.

Organizaciona struktura i organizacija opština nije precizno definisana po važećem zakonu. Svako opština je ostavljeno pravo da Statutom i drugim aktima definiše svoju organizacionu strukturu.

U ovakvim uslovima, da bi se moglo govoriti o bilo kakvim rezultatima na polju lokalnog ekonomskog razvoja, neophodno je postići partnerstvo sva tri sektora.

Partnerstvo se može definisati kao formalni odnos zasnovan na zajedničkim potrebama, koji podrazumeva blisku saradnju između partnera, njihova zajednička prava ali i obaveze.

Međusektorsko partnerstvo je saradnja tri sektora: države (vlada, lokalna samouprava...), biznisa, i neprofitnih organizacija.

Partnerstvo donosi brojne prednosti, a glavne koristi od partnerstva na lokalnom nivou su:

- Izbegavanje dupliranja aktivnosti
- Bolja koordinacija pružanja usluga i korišćenja raspoloživih resursa
- Pomoć svim sektorima da ostvare svoje ciljeve
- Povećana obuhvatnost ciljeva
- Ostvarivanje i posrednih rezultata
- Bolje međusobno razumevanje
- Povezivanje različitih ciljnih grupa

5.3 Uloga nekih od ključnih aktera u lokalnom ekonomskom razvoju opštine Paraćin

Da je uloga lokalne samouprave u ekonomskom razvoju prepoznata, kazuje i činjenica da je Skupština opštine u okviru svoje administracije formirala i kancelariju za lokalni ekonomski razvoj. Kancelarija je organizovana u okviru opštinske uprave – Odeljenja za privredu i javne službe – Odsek za lokalni ekonomski razvoj. U kancelariji za lokalni ekonomski razvoj obavljaju se poslovi na organizovanju izrade studija trenutnog stanja u sektorima malih i srednjih preduzeća, poljoprivrede, turizma, socijalnih pitanja i razvoja infrastrukture, zatim na definisanju mera i prioriteta za razvoj u navedenim sektorima i razvijanju projektnih ideja u konkretne projekte u skladu sa usvojenom strategijom razvoja regiona.

Saradnju kancelarije za lokalni ekonomski razvoj sa istim Odeljenjima i kancelarijama u drugim opštinama regiona koordinira Regionalna Agencija za ekonomski razvoj Šumadije i Pomoravlja. Kancelarija je počela sa radom 1. februara 2006. godine.

Kako bi strateški definisala pravce svog razvoja, Skupština opštine Paraćin, na sednici održanoj 14.10.2005. godine, donela je Odluku o pristupanju izradi Strategije održivog razvoja opštine Paraćin. Saglasno ovoj Odluci, cilj izrade Strategije održivog razvoja opštine bio je definisanje vizije održivog razvoja i zaštite životne sredine opštine Paraćin za period od narednih 10 godina. Nositelj izrade Strategije održivog razvoja bio je opštinski Forum za izradu strategije održivog razvoja opštine koga je imenovao Predsednik opštine i koji se sastojao od 35 članova.

Strategiju je usvojila Skupština opštine na svojoj sednici od 14.4.2008. Prema ovoj Strategiji, prioritetni strateški cilj opštine Paraćin u oblasti ekonomskog razvoja je povećanje zaposlenosti u opštini kroz unapređenje ljudskih resursa i stvaranje povoljnog privrednog ambijenta za razvoj industrije i malih i srednjih preduzeća, razvoj i unapređenje turizma i povećanje konkurentnosti poljoprivrede. Vizija ekonomskog razvoja opštine Paraćin fokusira se na nekoliko segmenata:

- razvoj malih i srednjih preduzeća,
- transformacija velikih društvenih preduzeća,
- razvoj turizma i
- razvoj sela i poljoprivrede.

U cilju realizacije prioriteta iz Strategije, opština Paraćin je pokrenula i projekat izgradnje industrijske zone „Zmič“. U tom smislu donela je i odluke o izmenama i dopunama plana detaljne regulacije industrijske zone i o utvrđivanju i pogodnostima plaćanja zakupnine

prilikom zakupa građevinskog zemljišta u industrijskoj zoni. Prema ovim odlukama industrijska zona je definisana kao prostor koji pokriva ukupno 46.27 ha (670 x 728 m) i koja se nalazi na 2 km od centra, između auto puta E-75 (koridor 10) i međunarodne železničke pruge, 228 m od regionalnog puta R-214.

Kada projekat izgradnje industrijske zone bude završen, opština Paraćin davaće u zakup građevinsko zemljište na rok do 99 godina. Na osnovu izkazane želje zakupca, pre isteka roka iz prethodnog stava, isti će biti moguće produžiti u skladu sa Zakonom.

Građevinsko zemljište u industrijskoj zoni "Zmič" u Paraćinu davaće se kao neizgrađeno i uređeno i to javnim nadmetanjem ili prikupljanjem ponuda po raspisivanju javnog oglasa, o čemu odluku donosi Predsednik opštine.

Opština paraćin je već preduzela i neke aktivnosti u cilju privlačenja investicija i to kroz nastupe na sajmovima, štampanje publikacija i formiranje sekcije posvećenoj investitorima na zvaničnoj internet prezentaciji opštine.

U sklopu opštinske uprave u Paraćinu postoji Odeljenje za javne službe i lokalni ekonomski razvoj u čijem je sastavu pored ostalog i pomenuta Kancelarija za lokalni ekonomski razvoj i Odsek za vršenje nadzora nad radom javnih preduzeća koji obavlja poslove prikupljanja, objedinjavanja i kontrole finansijskih planova indirektnih budžetskih korisnika. Ono još odobrava mesečne planove izvršenja budžeta i kvota indirektnih budžetskih korisnika. Obrađuje zahteve indirektnih budžetskih korisnika, predlaže mesečne planove za potrebna sredstva, posreduje između indirektnih budžetskih korisnika i trezora, vrši unutrašnju, internu kontrolu svih transakcija indirektnih budžetskih korisnika, vrši periodično izveštavanje i analizu primanja i izvršenih plaćanja sa konsolidovanog računa trezora za indirektno budžetske korisnike. Kontroliše izvršavanje i realizaciju donetih planova i programa javnih preduzeća čiji je osnivač opština, prati izvršavanje obaveza ovih preduzeća prema građanima, pravnim licima i preduzetnicima, izvršavanje obaveza prema organima lokalne samouprave, evidentira izvršene i realizovane zadatke, obaveštava organe opštine i nadležna Odeljenja i Službe opštinske uprave radi preduzimanja neophodnih mera.

Kao što se iz navedenih poslova i zadataka ovog odseka vidi (odsek javnih službi i radna grupa za informatiku, koje takođe spadaju u ovo odeljenje nemaju direktnih dodira sa ekonomskim razvojem), njegova je primarna dužnost da se stara o sprovođenju zakona i opštinskih odluka, a učešće u lokalnom razvoju može se samo videti kroz Kancelariju za lokalni ekonomski razvoj čije aktivnosti i poslovi i zadaci nisu najpreciznije definisani.

Opštinska javna (komunalna) preduzeća takođe imaju svoju ulogu u ekonomskom razvoju opštine. U osnovi, predsednik opštine i odgovarajuće službe imaju ključnu ulogu u planiranju i implementaciji zadataka vezanih za ekonomski razvoj.

Unapređenje povoljnog poslovnog okruženja za razvoj preduzetništva trenutno je zadatak opštine (kancelarije za ekonomski razvoj), Regionalne privredne komore, udruženja preduzetnika i odeljenja Nacionalne službe za zapošljavanje. Na teritoriji opštine funkcionise i nekoliko nevladinih organizacija koje se jednim delom bave i pitanjima razvoja. U ovom smislu treba spomenuti i Regionalnu Agenciju za ekonomski razvoj Šumadije i Pomoravlja - REDASP, Kragujevac je nastala kroz proces transformacije Regionalne Agencije za razvoj malih i srednjih preduzeća (osnovana u okviru projekta "Nefinansijska podrška sektoru MSP u Srbiji", finansiranom od strane EU, a preko Evropske Agencije za Rekonstrukciju). Iako opština Paraćin (uz opštinu Čuprija) jedina iz Pomoravskog okruga nije osnivač ove Agencije, ona ima značajnog uticaja na realizaciju nekoliko važnih projekata za Paraćin.

Sve je više aktivnosti koje i druge organizacije i institucije preduzimaju u pravcu lokalnog razvoja, a pored lokalnih i regionalnih institucija, to je zadatak Vlade Republike Srbije.

Međusektorsko partnerstvo, u kom pravcu su prvi koraci preduzeti, trebalo bi da da dodatni impuls lokalnom razvoju.

I pored brojnih inicijativa i napretka na planu stvaranja povoljnog preduzetničkog okruženja, kome su doprinos dale i međunarodne organizacije, ostaje puno toga još da bude urađeno.

6. REZULTATI ANKETE

6.1 Metodologija

U periodu od 15.10. do 15.11.2008. u opštini Paraćin je sprovedeno anketiranje građana koje je obuhvatilo 150 ispitanika, na potpuno slučajno izabranom uzorku. Iako ovaj uzorak statistički nije značajan, mišljenja smo da subjektivni stavovi anketiranih građana mogu pomoći u bacanju pravog svetla na ekonomski položaj ove opštine.

Anketiranjem su obuhvaćene sve starosne kategorije. U grupi ispitanih, bilo je 27,55% građana starih između 20 i 30 godina, 16,33% građana starih od 30 do 40 godina, 29,59% građana starosti 40-50 godina, 25,51% od 50-60 i 1% starijih od 60 godina.

Sa nižom stručnom spremom bilo je 2,33%, sa srednjom 65,12%, višom 15,12% i sa visokom 17,44% ispitanih.

U ispitanom uzorku bilo je 54,37% nezaposlenih (od kojih je 11,6% studenata i 5,6% penzionera) i 45,63% zaposlenih od kojih je bilo najviše tehničara različitih struka (SSS) – 29,47%, radnika – 28,42%, inženjera, pravnika ekonomista i zaposlenih drugih struka sa visokom stručnom spremom – 24,1%, preduzetnika 5,26%, zaposlenih u zdravstvu 2,11% i domaćica 1,05%.

6.2 Dostignuti stepen privrednog razvoja

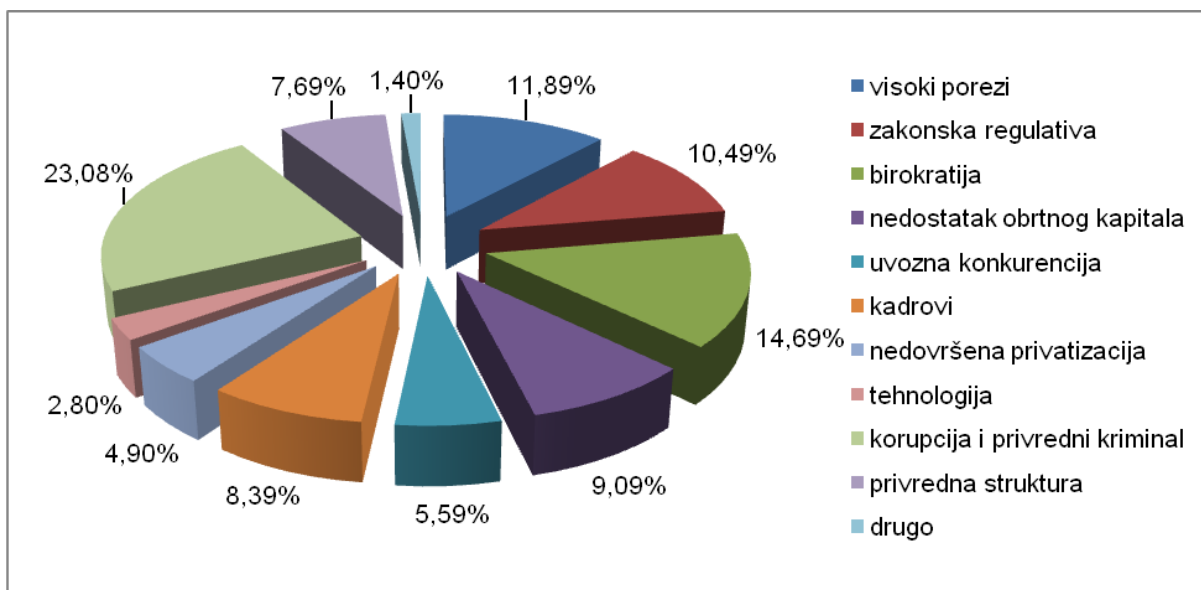
Na pitanje "Kako ocenjujete privredne tendencije u vašoj opštini?" svega 11,76% anketiranih ocenilo je da privreda ide u pozitivnom smeru, dok je 19,6% ispitanih ocenilo da privreda stagnira. Čak 24,51% anketiranih ocenilo je da se privreda kreće u negativnom pravcu, ali ohrabruje činjenica da najveći broj ispitanih (44,12%) izražava umereni optimizam i ipak smatra da privreda ide u pravcu blagog napretka, što daje sliku da građani veruju u mogućnosti oporavka lokalne privrede.

Pored već pobrojanih problema i ograničenja u razvoju o kojima je bilo reči u prethodnim poglavljima, a koja su objektivna i koja se mogu izraziti kroz merljive parametre, za privredni razvoj, pogotovu kada se očekuje da njegovi nosioci budu privatna inicijativa i preduzetništvo, bitno je sagledati koji su to nemerljivi parametri viđeni kao glavne prepreke za dalji razvoj.

Anketiranima je postavljeno pitanje koje su to glavne prepreke za razvoj biznisa i privatnog preduzetništva. Bilo je moguće dati i više odgovora.

Iako se iz prethodnih poglavlja mogu izvući neki zaključci o ograničenjima privrednog razvoja u opštini Paraćin, indikativno je da najveći broj ispitanih smatra da je to korupcija i privredni kriminal (23,08%), što, kada se uzme u obzir da je na drugom mestu birokratija sa 14,69% a zatim visoki porezi (11,89%), odnosno loša zakonska regulativa (10,49%) i nedovršena privatizacija (4,9%), ukazuje na stav građana da bi država (uključujući i lokalnu samoupravu) mogla dosta toga da učini kako bi opština Paraćin bila ambijent povoljniji za ekonomski razvoj.

Sve ovo govori o tome da je proces tranzicije još uvek na početku i da se godinama gubljenom poverenju u državu i njene instrumente sporo vraća, te da je to dug proces u kome će rezultati biti od strane građana primećeni znatno kasnije nego što se objektivno dese.

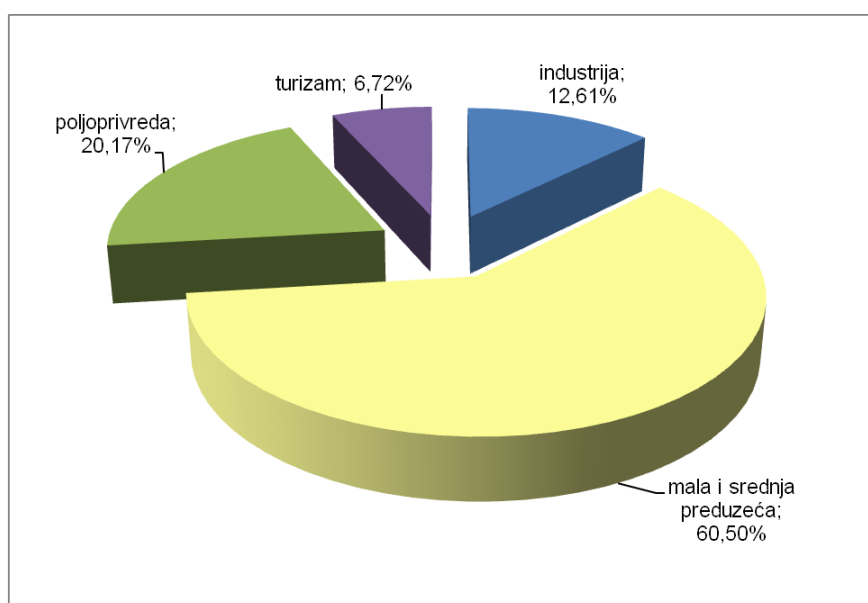
Slika 8: Glavna razvojna ograničenja opštine

Kao ozbiljan problem koji su građani videli kao razvojno ograničenje, sledi nedostatak obrtnog kapitala (9,09%) a zatim i nepovoljna kadrovska struktura (8,39%) i nepovoljna privredna struktura (7,69%), odnosno zastarela tehnologija (2,8%).

Manji broj ispitanih (5,59%) naveo je i jaku konkurenciju, pre svega jeftinih ili kvalitetnijih uvoznih proizvoda kojima je teško parirati na tržištu, odnosno ovi ispitanici smatraju da je neophodna veća i aktivnija uloga države u zaštiti domaće proizvodnje.

6.3 Pravci razvoja

Strategije najvećeg broja opština u Srbiji (koje imaju strateške planove), uglavnom kao svoje razvojne prioritete definišu preduzetništvo, turizam i poljoprivredu i to je, uz manja ili veća odstupanja zajedničko svim opštinama. Prema mišljenju anketiranih građana u opštini Paraćin, strateški pravci se uglavnom podudaraju sa ovim opštim trendom ali i sa Strategijom održivog razvoja opštine Paraćin. S obzirom da opština Paraćin ima svoju

Slika 9: Glavni pravci razvoja opštine

"industrijsku istoriju", iznenađuje, međutim, da danas tek svaki deveti građanin budućnost Paraćina vidi upravo u industrijskom razvoju. Prema anketiranim, glavni razvojni pravac je razvoj malih i srednjih preduzeća (preduzetništvo) za šta se izjasnilo čak 60,5% anketiranih. Slede razvoj poljoprivrede (20,17%) i industrije (12,61%). I pored značajnih turističkih potencijala, građani su uglavnom svesni da turizam ne može biti glavni oslonac razvoja, tako da se za njega izjasnilo najmanje anketiranih – 6,7%.

Kao dodatni pokazatelj koji bi mogao da ukaže kakav će biti trend zaposlenosti u budućem periodu može se uzeti motivisanost radnika. Radnici koji su dobro motivisani za posao koji obavljaju, za očekivati je da će ostati u preduzećima u kojima rade, dok oni koji nisu motivisani za posao, može se pretpostaviti, potražiće neki drugi izvor prihoda (promena posla, počinjanje sopstvenog biznisa...). Slaba motivacija radnika može imati različite uzroke, ali najčešći su male zarade, loši uslovi rada, loši međuljudski odnosi itd.

Veći broj nemotivisanih radnika zaposleno je u privatnom sektoru (52,58%), dok je nešto manje nemotivisanih u državnom sektoru (42,39%).

Tabela 22: Motivisanost radnika

DRŽAVNI SEKTOR:	
Nemotivisani	42,39%
Slabo motivisani	48,91%
Motivisani	8,70%
PRIVATNI SEKTOR:	
Nemotivisani	52,58%
Slabo motivisani	36,08%
Motivisani	11,34%

Kada se proanaliziraju navedeni rezultati, dolazi se do zaključka da će, bez obzira na privredne tendencije i tendencije u zapošljavanju-otpuštanju radnika, samoinicijativno najmanje 40% zaposlenih (nemotivisani) iskoristiti prvu priliku da promeni posao ili započne sopstveni biznis.

Ono što je za trenutnu situaciju pomalo zabrinjavajući podatak, jeste činjenica da je svega 8,7% zaposlenih radnika u državnom sektoru, tj. 11,34% u privatnom zaista motivisano za posao kojim se bave i da će samo taj broj zaposlenih zaista biti zainteresovan da na radnom mestu koje trenutno zauzima, da svoj puni doprinos procesu rada, dok ostalih oko 90% zaposlenih može biti sklono neradu ili izbegavanju obaveza.

Sa druge strane, bitno je doći do zaključaka koliko su nemotivisani i nezaposleni radnici zaista zainteresovani da nađu posao i koliko su spremni da u tom procesu pomognu sami sebi, bez prepuštanja matici i očekivanja da će neko drugi rešiti njihov problem.

U tom smislu, od anketiranih građana, mišljenja o prekvalifikaciji su uglavnom rezervisana. Za prekvalifikaciju kao verovatnu opciju izjasnilo se 38,89%, dok je protiv prekvalifikacije čak 61% anketiranih.

6.4 Preduzetništvo

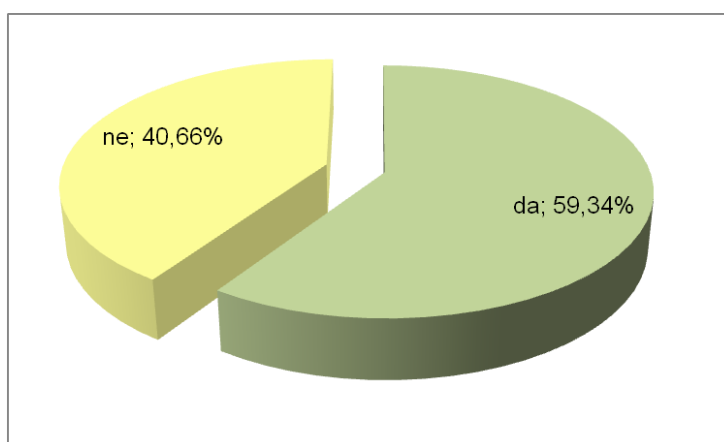
Bez obzira na opšte stanje ekonomije u društvu i na dostignuti stepen životnog standarda, u ekonomijama zemalja koje su već završile proces tranzicije ili su u njemu duže odmakle od naše zemlje, uočena je pojava koja ima potpuno psihološki karakter i u jednom delu ne zavisi od ekonomske pozicije niti od raspoloživosti početnog kapitala: nedostatak motivacije za otpočinjanje sopstvenog biznisa.

Uzroci ovoj pojavi mogu biti višestruki:

- Godinama nametana socijalistička ekonomska misao koja je privatnu svojinu i privatni biznis anatemisala (privatna svojina kao izvor zla);
- Nepoverenje u državu i njene institucije;
- Strah od rizika...

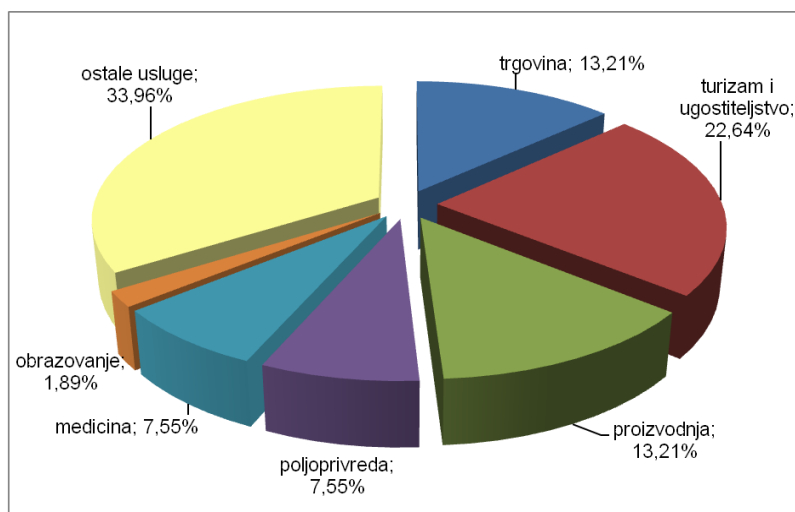
Iza navedenih, kao i mnogih drugih uzroka, stoji jedan osnovni: nepostojanje adekvatne edukacije. U ovom smislu, presudna je uloga države, odnosno lokalne samouprave, obrazovnih institucija i nevladinog sektora.

Suprotno ovom trendu, rezultati ankete u opštini Paraćin su ohrabrujući. Čak 59,34% anketiranih izjavilo je da je zainteresovano za pokretanje sopstvenog biznisa.

Slika 10: Da li ste zainteresovani za pokretanje sopstvenog biznisa?

U slučaju da se odluče za sopstveni biznis, velika većina anketiranih bi se okrenula nekim vrstama usluga (skoro 80%), od čega trgovini (13,21%), ugostiteljstvu, odnosno turizmu (22,64%), uslugama u medicini (7,55%), obrazovanju (2%) odnosno drugim uslužnim delatnostima (34% anketiranih), dok bi svega 7,55% anketiranih svoj put potražilo kroz bavljenje poljoprivredom (stočarstvo i ratarstvo), što je izuzetno mali procenat, imajući u vidu potencijale kojima raspolaže opština Paraćin. U duhu industrijske tradicije 13% anketiranih je izjavilo da bi se okrenulo nekoj vrsti proizvodnje.

Slika 11: Kojom delatnošću bi se bavili?

U anketi, ispitanicima je postavljeno pitanje i koji bi im primarni motiv bio za otpočinjanje biznisa.

Ono što je odmah uočljivo je da je kod 70% ovaj motiv pre svega ekonomski, tj. da bi u započinjanje sopstvenog biznisa ušli samo sa ciljem da ostvare bolju zaradu ili da postanu ekonomski nezavisni. Iza odgovora koji je dalo skoro 20% ispitanika,

da bi kroz sopstveni posao želeli da dođu do neke vrste potvrde samosvojnosti i lične afirmacije, u suštini takođe stoji ekonomski motiv za samostalnošću, priznavanjem od strane društva i osamostaljivanjem od nekog oblika ekonomske zavisnosti.

Uz adekvatnu edukaciju, razbijanje predrasuda o ulasku u sopstveni biznis i stvaranjem i razvijanjem motivacije, za započinjanje biznisa neophodan je još jedan bitan preduslov. Kako je u prethodnim poglavljima ukazano, niska akumulativnost i nedostatak obrtnih sredstava su jedni od najozbiljnijih problema Paraćinske privrede. S tim u vezi, jedan od osnovnih problema sa kojim se sreću potencijalni preduzetnici je nedostatak sredstava za započinjanje sopstvenog posla.

S obzirom na poznate probleme: teško dostupni i skupi bankarski krediti, osiromašenje celokupnog stanovništva u prethodnim godinama, niske zarade..., interesovalo nas je da od anketiranih saznamo kako bi obezbedili početni kapital ukoliko bi odlučili da uđu u neki posao.

Potvrda prethodnog došla je kroz podatak da tek svaki četvrti anketirani, odnosno 26,44% smatra da bi za počinjanje samostalnog posla sredstva obezbedilo iz sopstvenih izvora. Takođe značajan podatak, koji donekle govori o tome da bankarski krediti još uvek nisu lako dostupni i da im je cena često nerealno visoka, jeste podatak da bi čak 29,89% ispitanih sredstva pozajmilo. Radi se o pozajmicama od pojedinaca iz okruženja (poznanci, prijatelji, rođaci) ili od ljudi koji pozajmljuju novac uz visoke kamate. To je reliktno razmišljanje iz prethodnog perioda i upućuje na zaključak da bi banke u narednom periodu morale dodatno da liberalizuju kreditnu politiku, rade na smanjenju kamatnih stopa i pojednostavljuvanju procedure za davanje kredita.

Dotadni problem, pre svega za otpočinjanje sopstvenog posla u formi mikro preduzeća je što kod nas još uvek nije razvijen sistem mikrokreditiranja.

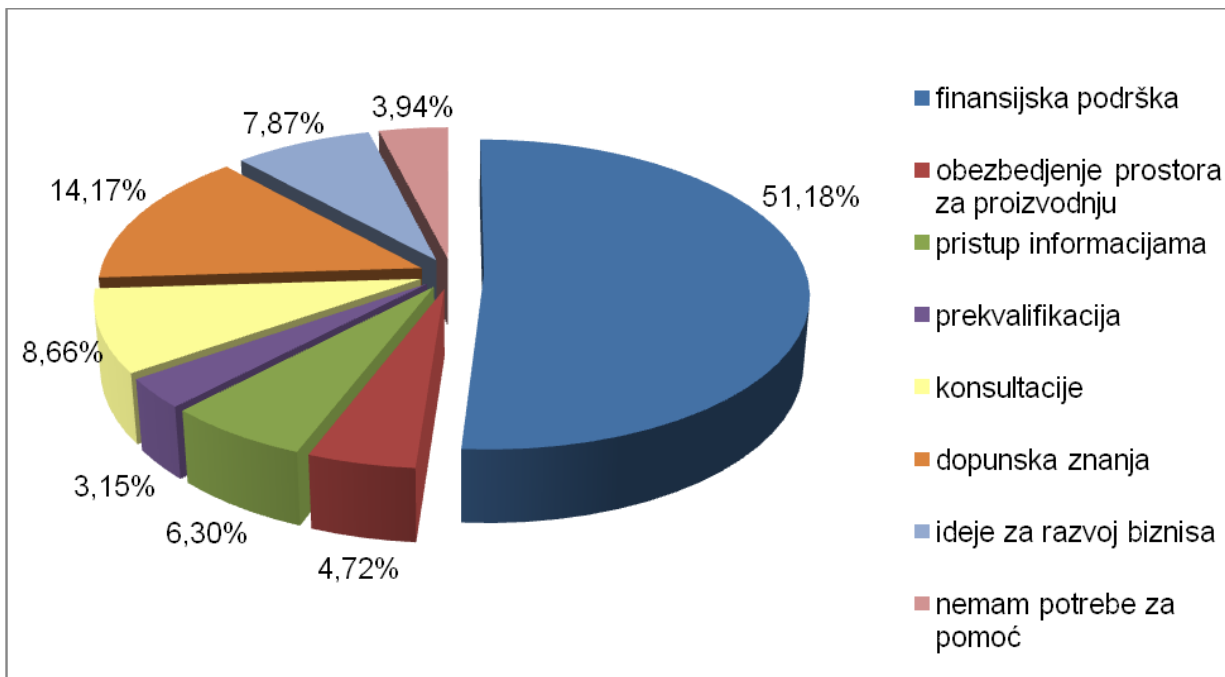
Učešće lokalnih, regionalnih i republičkih institucija u razvijanju preduzetništva je neosporno i vrlo značajno. Ove institucije, zajedno sa nevladinim sektorom predstavljaju značajan element infrastrukture u razvoju biznisa.

Dosadašnja iskustva i pored delimičnih i sporadičnih napora nisu dala neke naročite rezultate na prostoru opštine Paraćin i nisu bila naročito zapažena. Kao dokaz ove tvrdnje stoji i činjenica da je svega 20% anketiranih ulogu države u razvoju preduzetništva ocenilo stimulativnom, dok je čak 53,33% smatralo da je država nezapažena, odnosno 26,67% smatra da je ona negativno uticala na razvoj preduzetništva. Mišljenje građana o ulozi lokalne samouprave je čak za nijansu negativnije, jer po 1% više građana smatra da je uloga lokalne samouprave negativna ili nezapažena (stimulativna - 18,95%, nezapažena 54,74%, negativna - 26,32%).

Na pitanje "Koje organizacije nude najviše informacija o preduzetništvu?" najviše ispitanih se izjasnilo da je to Regionalna gencija za ekonomski razvoj Šumadije i Pomoravlja (nekadašnja Regionalna agencije za razvoj malih i srednjih preduzeća) - čak 36,89%, dok je 21,36% smatralo da su to udruženja preduzetnika, a 18,45% lokalna samouprava. Nešto manji procenat (16,5%) smatra da niko nije nudio informacije o preduzetništvu, dok je oko 5% anketiranih ponudilo neki drugi odgovor (nevladine organizacije, banke, međunarodne organizacije...).

Do informacija o privatnom preduzetništvu najveći broj ispitanih dolazi putem radija i televizije (36,92%) i putem ličnih kontakata (26,15%), odnosno preko interneta (21,54%) što govori o napretku ovog medija i informatičke pismenosti uopšte. Časopise i publikacije u svrhu obezbeđenja informacija o preduzetništvu koristi oko 10,7% a tribine i seminare svega 3,85%.

Sudeći prema anketiranim građanima, da bi otpočeli sa sopstvenim biznisom najviše bi im pomoglo ukoliko bi im bila dostupnija finansijska sredstva, ukoliko bi im se pomoglo oko obezbeđenja dopunskih znanja i ako bi bile obezbeđene konsultacije (češće tribine i seminari sa kvalifikovanim predavačima). Sledi pomoć kroz obezbeđenje prostora za proizvodnju, lakši pristup informacijama, formulisanje biznis ideja i prekvalifikacije. Svega 3,94% ispitanih smatra da nema potrebe ni za kakvom pomoći.

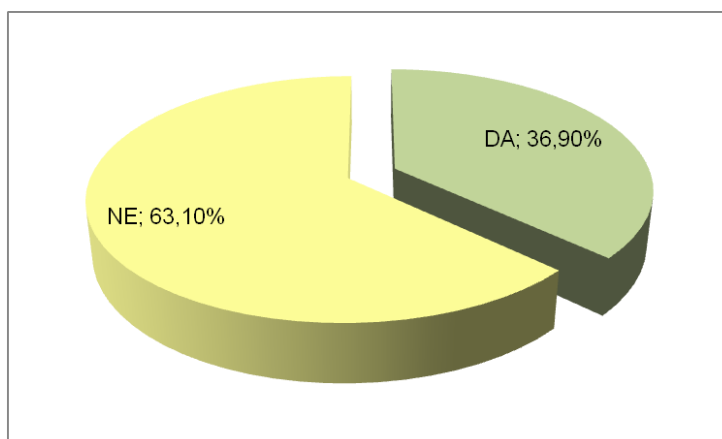

Slika 12: Koja Vam je vrsta pomoći potrebna za pokretanje sopstvenog biznisa?

U tom smislu od lokalne samouprave najveći broj ispitanih očekuje da im obezbedi finansijska sredstva za otpočinjanje biznisa koja bi bila lako dostupna i jeftinija nego na tržištu (31,34%), smanjenje lokalnih taksi i naknada (26,12%), pružanje informacija (23,88%) i pojednostavljenje procedure za registraciju (13,44%). Izvestan, ali ne veliki broj anketiranih 5,22% smatra da lokalna samouprava ne može pomoći preduzetništvu.

Da bi se planovi o zacrtanim pravcima razvoja i osnovnim prioritetima lakše ostvarili, neophodno je, ne samo aktivirati sve segmente države (lokalna uprava, javna preduzeća, ustanove...) i uključiti nevladin sektor, nego je neophodno formirati i specijalizovane institucije koje bi se bavile razvojem privatnog biznisa i preduzetništva.

Jedan od efikasnih modela za podršku preduzetništvu je i biznis inkubator. Da bi on kao koncept u bliskoj budućnosti bio prepoznat i da bi ga građani sami videli kao efikasnu podršku preduzetničkim inicijativama, mora se intenzivno raditi na medijskoj promociji modela inkubacije, s obzirom da od anketiranih građana dve trećine ne zna šta je to biznis inkubator.

Slika 13: Da li znate šta je to biznis inkubator?

7. SWOT ANALIZA

SWOT analiza je osnovni instrument u procesu strateškog planiranja sa naglaskom na identifikaciji komparativnih prednosti i osnovnih slabosti koje mogu sa jedne strane biti glavni razvojni oslonci, odnosno ograničenja.

Naziv ove analize dolazi od početnih slova engleskih reči STRENGTHS (snage), WEAKNESSES (slabosti), OPPORTUNITIES (šanse), THREATS (opasnosti). U ovom kontekstu snage su interni faktori koji imaju pozitivni uticaj na lokalnu zajednicu i kreiranje komparativnih prednosti. Interni faktori sa negativnim uticajem su slabosti.

Šanse dolaze kao rezultat boljeg iskorišćenja snaga ili prevazilaženja slabosti, odnosno kao pozitivni uticaji spolja. Pretnje su očekivani negativni spoljašnji uticaji.

Ovako definisana SWOT analiza zajedno sa socio-ekonomskom analizom može dati osnovne elemente za definisanje strateških ciljeva i prioriteta, kao i glavne parametre za njihovo opravdanje.

Postojeća privreda	
SNAGE	SLABOSTI
<ul style="list-style-type: none"> • Značajno iskustvo • Tradicija industrijske proizvodnje • Dobri potencijali i kapaciteti • Obučena radna snaga • Svest lokalne samouprave o potrebi promocije razvoja • Započet projekat industrijske zone • Dobra geografska pozicija • Postojeća infrastruktura • Strateški dokumenti 	<ul style="list-style-type: none"> • Ekstenzivno korišćenje prirodnih izvora • Loša infrastruktura • Slab menadžment • Slab marketing • Propadanje velike industrije • Visok stepen sive ekonomije • Politički diktirana struktura privrede • Nestabilni dugoročni razvojni planovi • Spore procedure • Zastarela tehnologija
ŠANSE	OPASNOSTI
<ul style="list-style-type: none"> • Koridor 10 • Rast tražnje za zdravom hranom i mineralnom vodom • Izgradnja novih puteva i modernizacija postojećih • Izgradnja bolje putne infrastrukture • Turizam • Evropske integracije • Integrisana strategija ekonomskog razvoja 	<ul style="list-style-type: none"> • Visok nivo spoljne zaduženosti • Nelojalna konkurencija evropskih i drugih država • Neefikasne instiucije • Politička nestabilnost • Centralizacija • Netransformisani pravni sistem • Nizak standard stanovništva • Vizni režim

Sektor MSP i usluge za novoosnovana i postojeća preduzeća	
SNAGE	SLABOSTI
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Kvalifikovana i jeftina radna snaga ▪ Delimično razvijene tercijarne aktivnosti ▪ Postojanje izvesnih usluga za podršku MSP ▪ Reorganizacija postojećih usluga • Politička volja • Geografski položaj • Ljudski potencijal • Postojanje inicijativa u okviru sva tri sektora • Obrazovne institucije • Počeci saradnje opštine i organizacija civilnog društva • Sposobnost prepoznavanja problema • Spremnost i volja za promene • Spremnost za dodatnu edukaciju • Stručnost • Otvorenost za saradnju 	<ul style="list-style-type: none"> • Zastarela tehnologija • “Odliv mozgova” • Loša obrazovna struktura (nije u skladu sa potrebama privrede) • Skupi krediti • Spore birokratske procedure • Nedostatak informacija • Neefikasno zakonodavstvo • Spora privatizacija • Centralizacija • Nebriga u odnosu na mlade • Napuštanje kadrova • Nedostatak lokalne podrške maloj privredi • Nekooperativnost • Loša informisanost • Nedostatak participacije javnosti • Kultura rada
ŠANSE	OPASNOSTI
<ul style="list-style-type: none"> • Akumulirani privatni kapital koji nije investiran • Donatorske aktivnosti • Dijaspora • Privredni resursi • Saradnja sa drugim opštinama • Međuregionalna saradnja • Decentralizacija vlasti • Mediji 	<ul style="list-style-type: none"> • Birokratija • Nedostupnost informacija • Nedostatak menadžerskog i tehničkog znanja • Migracije • Nezaposlenost i siromaštvo

Pored “tradicionalnih” potencijala, unapređenje privrede u opštini Paraćin mora biti zasnovano na stvaranju povoljnijih uslova za nova (“start-up”) preduzeća ili preduzeća čija će aktivnost biti zasnovana na naprednim tehnologijama. Paraćin ima ljudskih resursa za intenzivan razvoj ovih delatnosti.

Globalni trend u kretanju zaposlenosti se odvijao kroz migraciju stanovništva iz poljoprivrede u industriju, a zatim iz industrije u usluge, u post-industrijski period. To znači, da je u Evropi tokom poslednjih dekada, broj poslova u poljoprivredi i industriji nezavistan u odnosu na promene u nivou proizvodnje. Ovo označava prelazak ka postindustrijskom društvu u kome dominira sektor usluga. Ovo je realnost u Srbiji i danas. Stoga je, nacionalni i regionalni izazov, kako stvoriti što veći broj produktivnih radnih mesta u oblasti sektora usluga.

Nerazvijena preduzetnička klima, kao i spori proces restrukturiranja i privatizacije velikih preduzeća su glavna obeležja postojeće privrede.

Pre petnaest godina opštinskom privredom su dominirala malobrojna velika preduzeća. Ona su zapošljavala gro radne snage. Neka od njih su uspešno prošla proces privatizacije,

dok neka nisu uspela da se izvuku iz procesa tranzicije, što je uslovalo pad ekonomske aktivnosti u opštini.

Zastarevanje tehnoloških procesa koji su već spomenuti odrazili su se i na stepen usvajanja novih znanja, veština i tehnologija. Kao posledica, smanjena je produktivnost, izgubljena su strana tržišta i nije bilo inovacija.

Siva ekonomija je i dalje vrlo prisutna i neke su procene da je ona zastupljena sa 30-50% u BDP opštine. Siva ekonomija je sa jedne strane instrument očuvanja socijalnog mira (zato što je za veliki broj stanovnika opštine jedini izvor prihoda), ali sa druge strane, ona je ograničavajući faktor za normalno funkcionisanje privrede i javnih usluga. S obzirom da poreska osnova biva smanjena, poreske stope rastu (ili se ne snižavaju), što opet može biti začarani krug i stimulatивно delovati na dalji razvoj sive ekonomije.

Sektor malih i srednjih preduzeća nije bio sposoban da kompenzuje pad privrednih aktivnosti niti da apsorbuje višak radnika koji su u procesu restrukuiranja ostali bez posla. Ipak, ovaj sektor se pokazao snažnim i prilagodljivim, tako da se njegov napredak svakodnevno primećuje. Razvoj sektora MSP pokazuje da je neophodno načiniti pomak i u poboljšanju institucionalne podrške novoosnovanim preduzećima, ali i preduzećima koja već duže vremena funkcionišu.

Sektor malih i srednjih preduzeća bi trebalo da predstavlja motor razvoja opštine, ali se on svakodnevno suočava sa brojnim problemima, pre svega u obezbeđenju novih ili povraćaju starih tržišta. S obzirom na nisku investicionu sposobnost i zasterelu tehnologiju, troškovi proizvodnje nisu baš mali. Gubljenje starih tržišta čini da MSP mogu da proizvode uglavnom kroz podugovaranje, mada se i na ovaj način može steći poverenje, iskustvo i zauzeti pozicija na tržištu.

Nedostatak i teška dostupnost finansijskih sredstava su takođe slabost ovoga sektora. Finansijska sredstva su ozbiljna prepreka za brži razvoj MSP, posebno za ona preduzeća koja imaju potrebe za značajnijim investiranjem u opremu ili razvojne aktivnosti, odnosno preduzetnike sa biznis idejom kojima su neophodna za otpočinjanje sopstvenog biznisa. Nemogućnost obezbeđenja garancija minimizira mogućnost dobijanja kredita. Rešenje ovog problema može doći iz nekoliko izvora. Nacionalni, opštinski ili međunarodni garancioni fondovi mogu pomoći u dobijanju kredita. Možda je još značajnije uvođenje liberalnije kreditne politike ili liberalizovanje mikrokreditiranja, što bi bila velika šansa za sektor MSP.

Usluge za mala i srednja preduzeća trenutno nisu razvijene. Problem postoji i na strani ponude i na strani tražnje. Ovo jasno ukazuje na potrebu uspostavljanja dobrog sistema podrške kroz programe treninga, obrazovanja, konsultacija, istraživanja tržišta, marketinškog nastupa i uvođenja standarda kvaliteta. Sve ove usluge, uz neke druge, mogu biti objedinjene u biznis inkubatorima.